

se narodu u crkvi crkvena prikazanja, osobito pak moraliteti, kao što su se čitale legende i mirakuli.

Pozornica bila je vrlo jednostavna, zato su morali glumci prigodom predstave mnogo toga protumačiti, tim više, što se kod tih prikazanja nije mnogo pazilo na jedinstvo mjesta.

B. Poučnu ili bogoslovnu knjigu:

Kao što se nije zabavna ili pjesnička knjiga obrađivala kod naših popova glagolaša u posebnim zbornicima, tako se nije ni poučna ili bogoslovna knjiga, već se je unosila sa ostalom književnom radnjom u razne bilježnice i knjige naših popova glagolaša. Stoga moramo mi takova djela potražiti istom u najraznovrsnijim rukopisima njihovih bilježnica ili kvadirnica. Ja sam našao za sada ova djela:

a) *Cvê t vsake mudrosti*. Ovo je najstarije za sada meni poznato umjetno hrv. djelo. Pripadat će barem 14. vijeku, jer su se dijelovi ovoga djela sačuvali u jednom rukopisu 14. vijeka (u akademjskom rukopisu III. a. 15. od lista 50.—54.) Cijelo se djelo dijeli u 24 članka, a sadržaj im je ovaj: Na prvom se mjestu govori općenito o ljubavi ili dragom hotênju. Na koncu, ovoga članka nalazi se razdioba ljubavi u ljubav prema bogu, prema rođacima, prema prijateljima i prema ženi. Na drugom se mjestu govori (u prvom kapitulu ili članku) o ljubavi prema bogu, pod naslovom „Ljubav božija“. Na trećem se mjestu govori (u drugom kapitulu) „ot ljubve bližik“ (= o ljubavi prema rođacima). Na četvrtom mjestu (u trećem kapitulu) govori se „ot ljubve ženske“ (= o ljubavi prema ženi). Na petom se mjestu (u četvrtom kapitulu) nalazi pjesma, da se valja čuvati žene. Na šestom se mjestu (u petom kapitulu) govori „ot ljubve prijatelj“ (= o ljubavi prema prijateljima). Na sedmom se mjestu (u šestom kapitulu) govori „ot zavidošći“ (= [zavisti). Na osmom se mjestu (u sedmom kapitulu) govori „ot mira.“ Na devetom se mjestu (u osmom kapitulu) govori „ot gnjeva“. Na desetom se mjestu (u devetom kapitulu) govori „ot umilenija“ (= o dobrohotnosti). Na jedanaestom se mjestu (u desetom kapitulu) govori „ot tvrdosti“. Na dvanaestom se mjestu (u jedanaestom kapitulu) govori „ot prostranosti“ (= o daržljivosti). Na trinaestom se mjestu (u dvanaestom kapitulu) govori „ot skarstosti“ (= škrtosti). Na četrnaestom se mjestu (u trinaestom kapitulu) govori „ot pokazanja“ (= o pouci ili poučavanju). Na

petnaestom se mjestu (u četrnaestom kapitulu) govori „ot lastivosti“ (= laskanja). Na šesnaestom se mjestu (u petnaestom kapitulu) govori „ot hantavosti“ (= o vijoglavosti, o nepromišljenosti). Na sedamnaestom se mjestu (u šesnaestom kapitulu) govori „ot pravdi“. Na osamnaestom se mjestu (u sedamnaestom kapitulu) govori „ot nepravdi“. Na devetnaestom se mjestu (u osamnaestom kapitulu) govori „ot vere“ (= vjernosti). Na dvadesetom se mjestu (u devetnaestom kapitulu) govori „ot nevere“. Na dvadeset i prvom se mjestu (u dvadesetom kapitulu) govori „ot istini“. Na dvadeset i drugom se mjestu (u dvadeset i prvom kapitulu) govori „ot laži“. Na dvadeset i trećem se mjestu (u dvadeset i drugom kapitulu) govori „ot moćnosti“ (= jakosti). Na dvadeset i četvrtom se mjestu (u dvadeset i trećem kapitulu) govori „ot straha“, a na dvadeset i petom (u dvadeset i četvrtom kapitulu) „ot mudrosti“.

Ovo se je djelo sačuvalo, koliko mi je sada poznato, u tri rukopisa, i to 1. u akademjskom rukopisu III. a. 15. od lista 50.—54. članci: uvod, članak „Ljubav božija“, članak „ot ljubve bližik“, članak „ot ljubve ženske“, članak „ot ljubve prijatelj“, članak „ot zavidošći“ (nepotpun), članak „ot tvrdosti“, članak „ot prostranosti“, članak „ot skarstosti“, članak „ot pokazanja“, članak „ot lastivosti“, članak „ot mudrosti“, članak „ot moćnosti“ (na početku krnj) i članak „ot straha“, — 2. u akademjskom rukopisu IV. a. 120. od lista 67.—85. članci: ot ljubve boga, ot ljubve bližik, ot ljubavi ženske, pjesma, da se valja čuvati žene, ot ljubve prijatelj, ot zavidošći, ot mira, ot gnjeva, ot umilenija, ot tvrdosti, ot prostranosti, ot skarstosti ot pokazanija, ot lastivosti, ot hantavosti, ot pravdi (samo početak), ot nevere (samo konac), ot istini, ot laži, ot moćnosti i ot straha i 3. u rukopisu, koji se čuva u Studijskoj biblioteci u Ljubljani pod signaturom „Slavische Sammlung“ futrol 3. br. 368. od lista 5—10 članci: ot hantavosti, ot pravde, ot nepravde, ot vere, ot nevere, ot istini, ot laže, ot moćnosti i ot straha.

Košto se iz ovoga vidi ni je ovo djelo potpuno u nijednom od ova tri rukopisa, ali iz ovih triju dade se složiti, te sam ja prema ovim rukopisima složio cijelo djelo i predao rukopis cijeloga djela Jugosl. akademiji, da ga štampa kao dragocjeni spomenik najstarije hrvatske umjetne proze.

Kada i gdje je bilo ovo djelo prvi put napisano, nijesam mogao za sada odrediti, samo sumnjam, da je nastalo u jednom benediktinskom samostanu najkasnije u 14. vijeku, ali svakako

u hrv. primorju ili na otoku Krku, jer i najstariji rukopis ovoga djela (akademijski III. a. 15.) potječe, košto kasnije bilješke pokazuju iz hrv. primorja (Vinodola) i iz 14. vijeka.

Druga dva rukopisa (oba iz druge polovice 15. vijeka) dokazuju nam, da se ovo djelo još prepisivalo i čitalo u 15. vijeku, i to ne samo u hrv. primorju, već i u Dalmaciji, jer je akademijski rukopis IV. a. 120. napisao fra Matej Zadranin, prozvan Bošnjak, i u Hrvatskoj oko Karlovca, jer je onaj ljubljanski rukopis napisan u Crikvenom selu ili Pod Novim gradom na Dobri.

Dali je ovo djelo originalno ili preradba kakovoga talijanskoga ili latinskoga djela, nijesam mogao za sada odrediti, ali bilo njemu kako njemu drago lijepi je spomenik naše vrlo stare kulture.

Bilješka Glagolski rukopis III. a. 15. nije jednoličan, a nije ni nastao sav u isto vrijeme, premda cijeli pripada 14. vijeku. Sačuvala su se u njem prvotna tri rukopisa, i to najstariji od lista 50. do 64., 2. od lista 39.—49. i 3. od lista 1.—36. ¹⁾

U najstarijem rukopisu nalaze se pored članaka iz djela *C v ê t v s a k e m u d r o s t i* još neki članci, koji nijesu u užoj vezi sa pomenutim djelom i zaostaju u literarnoj vrijednosti za njim. Raspravlja se najprije o grijesima, a navodi se potvrđuju mnogim citatima. (na listu 54. a. i b.). Pod naslovom „Ot jutrnoga posla“ na listu 54. b. govori se o anđeoskom navještenju bogorodici i o porodu Isusovu, o poklonu pastira i triju kralja sa refleksijama na savremene ljude i sa tumačem znamenja prigodom Isusova poroda. Pod naslovom „Ot jerêja“ na listu 57 b. govori se o krštenju Isusovu. Nadalje se razmatra život blažene djevice Marije i njezine žalosti, koje nas imaju hrabriti u našim tugama i nevoljama (59 a.). I Isukrst je trpio za naše grijehe, njegove nam rane pokazuju naše grijehe. Iza obrazloženja grijeha dolazi članak „Ot pokajanja grêhov“ (61 a.), u kom se među ostalim upućuje, kako se valja čuvati grijeha, i govori se o nagradama za dobra djela. Valja oprostiti bratu, jer će biti strašan sud na sudnji dan.

Drugi rukopis počinje sa listom 39. Dali je i prvotno sa ovim listom počimao, ne da se danas ustanoviti. Na prvom je mjestu govor o smrtnim grijesima: „Ovo su oni smrtni grihi, skozi ki človik prime muke, ako se ne pokaje i ne ispovê, ki se

¹⁾ O tom rukopisu vidi gore na strani 47. i 48.

razumêju po sedm' zlih duseh', ke gospodin' izgna iz maglêne. Prvi je oholstvo, drugi smrtni grêh' je gltonija (= proždrljivost), treći grêh' smrtni je blud pltenija (= putena, tjelesna), četvrti smrtni grêh' je sk"post', peti grêh' smrtni je superbija (= lju-tost), šesti grêh' smrtni je zavidošč', sedmi smrtni grêh' je lēnost ali nepomnja". U paklu ima 9 glavnih muka osim onih, kojima nema broja, kako govori sv. Ambroz (39 b.). Smrtni se grijesi prispodabljaaju raznim životinjama, i to oholstvo lavu, gltonija medjedu, blud prascu, skupost ježu, superbija (= ljutost) vlku (= vuku), zavidošč' psu, lēnost oslu (40 a.). Nadalje se govori o lijekovima protiv smrtnih grijeha: „Ovo jesu dobrote životne, ke su protivne smrtnim' grihom': 1. umilenije protivu oholstvu, 2. životna triznost protivu gltoniji, 3. čistoća protivu nečistoći pltenoj, 4. milosrdije protivu skuposti ali lakomstvi 5. utrpěti protivu srdi, 6. ljubav iskrnjega protivu zavidošći, 7. svršenije protivu lēnosti. Ovo je 7 darov' s(veta)go duha, ki su takoje protivni smrtnim' grêhom': 1. strah protivu oholosti, 2. slatkost srdčena protivu zavidošći, 3. dobri nauk protivu super-biji, 4. kripost protivu lēnosti, 5. svit' protivu lakomosti, 6. razum protivu gltoniji, 7. mudrost protivu grêhu pltenomu (41 a.).

Nadalje je govor o sv. sakramentima, koji jesu: 1. kršće-nije, 2. krízmanije, 3. pokora, 4. tēlo Isuhristovo, to je sveta misa, 5. sveti red, 6. ženitva, 7. olěj, ki se daje na konci života nemoćnikom (41 b.). Duhovne su sile četiri: 1. je mudrost, 2. pravda, 3. krěpost, 4. uznati pečalno pravu vėru.

Iza toga se govori o 12 mrskosti, koje će doći na svijet u Antihristovo vrijeme (42 a.). Dalje se govori „kim zakonom ima se človik ispovidati“ (42 a.) i da 5 stvari smeta valjanoj ispovidi, i to: 1. ludi sram, 2. bezumni strah od činjenja velike pokore, 3. ljubav pltena, 4. nada dlga života i 5. neop(o)veje (nepouzdanje). Na listu 43 a. dolazi i: „Ovo su zavěti crkveni, ke držan je pop svršiti sve to: Hranite zapovědi g. boga postom i pismi, držite crkav čistu i i ne puštajte čina crkvenoga, učite sinake, držite v zaklopi rěči crkvene, imějte dva tlnika čista, držite tri bruse na oltari i ne stojte prez brojala, čtête pravo oficij, razu-mějuće, ča čtete, ne držite oštije stare ni vina octena, ispovė-dajte se često, držite prav račun gospodina pape, strižete se visoko okruglo, nosite svite zakonom i kapuč, ne rěčete, ča ne pristoji k vam, kropěte i kaděte crkav' često, učite se vsakomu zakonu duhovnomu i dobromu, postěte vse poste, čistěte dvakrat v lētu sviti crkvene, držite kanděle v crkvi, ne krstěte v hiži

děte, odějajte nemoćnije i posilajte plk k biskupu na krizmu, — ne pustite stati ljudi v patarinstvi, vijte, kda se govori: „Slava va višnjih bogu i vèrujem“, ne dajte brašanca v krdeču, ne slišete suda smrtnoga, ne gledajte suda smrtnoga i ubojstva človičja, ne vlagajte se v dlđ vraždeni, ne općite s kletimi i ne vražite, ne činite se lèkari ni prisezite očito, ne težite na blagdan ni družim, dajte, ne prète se pred preprostimi. Siko poji oraciju za dušu na misi dvakrat „Pomolim se!“, živete v čistotè i v poslusè i pravdè, ne poj mise s svojim sinom, pojte k misè psalmi za grèhi, imèj na se hižu vsaki, ne hranite stara brašanca i ne hranete ga v hiži, misu v nedilji od nedilje poj, v pondilji za duše, v utori anjelom, v srèdu trojici, v četvrtak sv. duhu, v petak svetom križu, v sobotu sv. bogorodici.

Nadalje se govori o sudnjem' dnevi (43 a.), na prèstavljenije bogorodice (43 b.), o kraljici i kralju (priča) 44., o mirakulu svete Marije (44 b. i 45 a.); kako je pomogla slikaru, koji ju je naslikao protiv vruga. Iza toga spominje se u tako zvanoj priči (exemplum) prispodoba između slavulja, koji zatvorenih očiju pjeva i uživa u svom pjevanju, i zmije koja ga proždre dok on zatvorenih očiju pjeva i uživa, s jedne strane i grijeshnika, koji slijepo udovoljava svijetu, dok ne dođe đavao i zadržava ga, dok uživa u svjetskim grijesima, s druge strane. — Nadalje se nalazi na listu 46. čtenije svetago Ivana u obliku propovijedi. Iza lista 47. iščupan je jedan ili više listova. Na listu 48. i 49. govori se o prestavljenju bogorodice na nebo, Iza toga (49 b.) opisuje se raj, u kojem se nalaze četiri rijeke, na brijegovima ovih rijeka raste plemenito drveće (voćke), sa plodovima kojih hrane se dobre duše. Tu je i drvo, sa koga su jeli Adam i Eva. Iz korijena ovoga drva ističu one četiri rijeke. Na ovom drvetu je počivao duh božji prije neba i zemlje. Imade još jedno drvo usred raja. Ovdje je konac ovoga drugoga djela iščupan i tako nema ono svršetka.

Glagolski rukopis IV. a. 120. napisao je cijeli fra Matej Zadrani, te će biti o njem govora niže.

U ljubljanskom su se rukopisu, koji opsiže u svemu 20 listova u velikoj osmini, sačuvala dva prvotna rukopisa, svaki opsiže 10 listova. Prvi je napisan u Novom gradu ili još bolje u Crikvenom selu na Dobri, košto nam jasno kaže nešto kasnija bilježška na listu 4a.: „To pisa Klarić djak pod Novim

gradom". Kada je tu bilješku napisao đak Klarić, bio je već sagradjen Novigrad, jer je napisana iza god. 1495., dočim nije bio po svoj prilici još sagradjen, kada je bio rukopis napisan. Ime Klarić poznato je i danas u općini novogradskoj ili netretičkoj i u okolišnim općinama, tako je Martin Klarić god. 1563. napisao u Hrnetiću kraj Karlovca jednu ispravu, koju sam ja štampom izdao u Vjesniku kr. zemaljskoga arhiva. Prema tomu spada ovaj književni spomenik u područje zagrebačke biskupije, a napisan je bio sudeći po pismu u drugoj polovici 15. vijeka. Ali ne samo ona Klarićeva bilješka nam jasno kaže, da je taj rukopis bio napisan pod Novim gradom na Dobri, t. j. u Crikvenom selu, gdje se nalazi župna crkva i župni dvor, već nas na to mjesto upućuje i dijalekat ovoga rukopisa, koji je vrlo sličan onomu dijalektu, što sam ga ja obradio pod naslovom „Stativsko narječje“ u izvještajima rakovačke realne gimnazije. Da je bilo i u zagrebačkoj biskupiji mnogo popova glagolaša, dokazao je već Ivan Tkalčić, a tako ih je bilo i pod Novim gradom na Dobri, t. j. u Crikvenom selu. Meni su poznati za sada odanle pop Mate Pridojević god. 1561. i župnik pop Lukša Fabić od god. 1572.—1596. Ti popovi glagolaši u zagrebačkoj biskupiji imali su svoje žakne glagolaše kao i oni u senjskoj, krčkoj, zadarskoj i istarskim biskupijama. Takav žakan ili đak bio je i pomenuti đak Klarić kod jednoga novigradskoga plebanuša, kada je onu bilješku na našem rukopisu napisao.

Drugi rukopis napisan je bio u Bužama na području senjske biskupije, kako nam jedna bilješka na posljednjem listu veli, koja glasi: „To pisa Martin Karlović, sinovac gospodina opata Karlovića, opata buškoga“.

Prvi rukopis, t. j. onaj ispod Novoga grada ili Crikvenoga sela, sadržaje ove članke:

1. Slovo meštra Polikrapa z Ibrnije, ki boga moli, da bi mu dal smrt viditi, i da mu. Čti pravo Ovo je djelo bilo prvotno izrađeno kao dramski moralitet, kakovih ne poznadu naši literarni historici, premda ih imade više u našoj hrv. glagolskoj knjizi. Ja sam ih nekoliko priredio za štampu. U našem je rukopisu izgubilo ponešto dramski oblik. 2. Kapitul od Antihrista. Legenda. 3. O kraljici kod vruga upisanoj. 4. Odlomci iz najstarijega meni za sada poznatoga umjetnoga književnoga djela „Cvêt mudrosti vsake“ iz 14. vijeka. Ovo se djelo ističe svojim kratkim i jezgrovitim, upravo lakoničkim stilom. Ovdje se nalaze članci: a) O t h a n t a v o s t i, b) O t

pravde, c) Ot nepravde, d) Ot vere (vjernosti), e) Ot nevere, f) Ot istini, g) Ot laže, h) Ot moćnosti, i) Ot straha. 5. Dvije bilješke, zašto štujemo dan petka i subote, i to: a) Ot petka na listu 7a. i b) Zač dan sobotnji veće čtujemo našu gospoju nere ini dni na listu 10b.

Drugi rukopis, t. j. onaj iz Buža, sadržaje ove članke:

1. O životu vječnom. (Početak manjka.) Rasprava. 2. Blaženi Paval o ishodi duš. Rasprava. 3. Legenda o sv. Makariju. 4. Na vskrešenje gospodnje. Propovijed. 5. Život blažene djevice Marije. Legenda. 6. Legenda o ocu Agapitu. 7. Na sv. Marije Magdalene. Propovijed.

b) Teološka razmatranja o raznim grijesima i krepostima. Djelo ovo sačuvalo se je u akademjskom rukopisu IV. a. 48. od stranice 127. do 146. i od stranice 155. do 163, nu žalibože u krnjem obliku. Nema ni naslova. Oblikom svojim nalik je na djelo „Cvêt vsake mudrosti“, podijeljeno je u poglavlja, koja ne imadu kao u djelu „Cvêt vsake mudrosti“ naslova. Koliko je bilo tih poglavlja ili kapitula, ne mogu za sada odrediti, možda 24 kao i u djelu „Cvêt vsake mudrosti“. Napisano je bilo ovo djelo najkasnije u 15. vijeku, a vjerojatno i prije. Rukopis IV. a. 48., o kom će biti kasnije kod Antonina govora, pripada 15. vijeku, ali je jasno, da je u nj ovo djelo prepisano iz starijega originala. Napisano je bilo ovo djelo košto i djelo „Cvêt vsake mudrosti“ po svoj prilici u kojem benediktinskom (ili možda pavlinskom ili franjevačkom) samostanu. Od ovoga djela sačuvali su se diò 3. članka ili kapitula, pa članci od 4.—23. Jezik je u tom djelu narodni hrvatski, osim nekoliko citata u jeziku slaveno-hrvatskom, a stil je još kraći i lakoničniji no u djelu „Cvêt vsake mudrosti“. Na ovo se djelo nijesam u nijednom drugom rukopisu namjerio.

c) Knjiga Antonin. Među najznamenitija djela hrvatske glagolske knjige spada nema sumnje i knjiga, koja je bila poznata među našim popovima glagolašima pod imenom „Antonin“. U knjizi Antoninu daju se upute svećenicima za sv. ispovijed. Knjiga je ova bila dobro već poznata među našim popovima glagolašima u 15. vijeku, svakako prije no se je javila dubrovačko-dalmatinska knjiga. Prozvana je bila ova knjiga u sredovjčnoj latinskoj knjizi Antonin možda po florentinskom nadbiskupu Antoninu (od god. 1446.—1459.), koga tako prozvaše (Antoninus) radi njegova malena stasa mjesto Antonius.

Pomenuti Antoninus rodio se u Florenci god 1389., a umr'o god 1459. Na glas je izašao kao latinski i talijanski bogoslovni pisac, te je više znamenitih bogoslovnih djela napisao, od kojih je bilo najznamenitije njegovo djelo „Summa theologica“. Još više no bogoslovni pisac bio je na daleko i široko poznat u narodu kao izvrstan ispovijednik. Hrvatskomu Antoninu bit će prvotni original po svoj prilici Antoninovo djelo: „Summula confessorum“, koje se je djelo mnogo prepisivalo i prerađivalo u 15. vijeku u Italiji i ondje bilo također poznato; pod imenom „Antoninus“. Djelo je ovo dobilo ime Antonin možda i za to, što je više ovakovih preradbi izradio dominikanac Antoninus između god. 1446. i 1459.

Naši revni popovi glagolaši, koji su pomno pratili razvoj savremene latinske i talijanske teološke knjige, priredili su već oko god. 1460. i hrvatske Antonine. Gdje je to djelo prviput hrvatski napisano bilo i tko je to djelo na hrvatskom jeziku prvi priredio, nijesam mogao za sada ustanoviti. Sudeći po sačuvanim rukopisima, rekao bih, da je hrvatski Antonin prviput priređen u današnjoj senjsko-modruškoj biskupiji ili u današnjoj krčkoj.

Bilješka. Za sada poznato mi je šest glagolskih hrvatskih rukopisa Antonina.

Najstariji danas poznati hrvatski glagolski Antonin sačuvao se je u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom IV. a. 48. U ovom se glagolskom rukopisu nalaze tri ili još bolje četiri razna djela, koja su napisala u razno doba barem tri različita čovjeka u razmaku od 80 godina, od prilike između god. 1460. i god. 1542. Glavno je i najstarije djelo u ovom rukopisu Antonin. Ovo je djelo u ovom rukopisu manjkavo sačuvano, t. j. od nega se je izgubilo više listova. Na početku manjka 1 list ili 2 stranice, zatim se nastavlja u našem rukopisu od 9.—22. strane, iza toga jedan list manjka, zatim slijedi ono, što je u našem rukopisu na str. 51.—66., a za ovim ono, što je u našem rukopisu na str. 23. do 50., ovdje opet manjka više listova, zatim slijedi ono, što je u našem rukopisu na str. 79.—118, a za ovim ono, što je u našem rukopisu na str. 75.—78., pa ono, što je na str. 119. do 121. Iza toga slijedi na str. 121.—122. voj (= kazalo) ili registar cijeloga djela, koji je nepotpun. Zatim opet manjka barem jedan list, iza koga slijedi razmatranje o deset zapovijedi božjih na str. 123. i 124., i to o sedmoj, osmoj, devetoj i desetoj,

dočim se je o prvih šest zapovijedi raspravljalo na onom nestalom listu, koji se je nalazio pred današnjim stranicama 123. i 124. Strane 125. i 126. su u novije vrijeme naopak numerovane, t. j. str. 125. mj. 126., a str. 126. mj. 125. Na str. 126. nalazi se „skazanje od 7 grêh smrtnih“, a na str. 125. navode se u sitnim bilješkama „7 sila duha sveta“, „7 uredbi svete crkve“, „10. zapovedi božjih“ i tumačenje riječi „Aleluja“ (grčki, latinski i slavenski). Čini se, da stranice 123.—126. potječu od istoga pisca, koji je napisao i Antonin, te da su bile neki dodatak djelu Antonin. Sve je ovo bilo napisano između god. 1460. i 1470.

Drugo djelo u kodeksu IV. a. 48. jesu gore pomenuta Teološka razmatranja o raznim grijesima i krepostima.

Treće su djelo u kodeksu IV. a. 48. tako zvane legende (većinom apokrifne). Ove su se legende među popovima glagolashima marljivo prepisivale i prerađivale sve do 19. vijeka. Jedan od posljednjih prijepisa (ili preradbi) je od kurata iz Miholjica na otoku Krku popa Dujma Grega od god. 1773. (vidi rukopis u kr. sveuč. knjižnici u Zagrebu SM. 32. F. 27.). U našem se kodeksu nalaze ove legende: 1. Ovo je sud gospodina boga, kada oće dati za dobra dela dobru plaću, a za zala muku večnu, od str. 163.—174.; 2. Kako se duša s misalju na kup mênaila i govorila, od str. 174.—184.; 3. Milost i istina sretosta se, pravda i mir obcelivasta se, od str. 184.—195. Zatim se nalazi „To je tumačenje otčenaša. Čti i razumej“ na str. 195. i dvije pričice „Kapitul o divem oslê“ str. 196. i „Kapitul o Jehondi“ na str. 197.

Sve ovo, što sam dosele naveo iz kodeksa IV. a. 48. napisala je jedna prva ili najstarija ruka oko god. 1460. Ovomu je dodala druga ruka u istom rukopisu još tri legende koju godinu kasnije ali svakako prije god. 1496. Ove tri legende imaju naslove: 1. Mirakul vele lip od slavne dive Marije ot krunice, na str. 198. Ova se legenda nastavlja i dovršuje na str. 147., 2. Jošće lip mirakul slavne divi Marije od nje krunice, ki ju nastoje neprestano, od str. 148.—151. i 3. Kako se je prel djavao s gospodinom Isuhristom, od str. 151.—154. Sve je ovo napisano bilo prije god. 1496., jer se na str. 154. nalazi kasnija bilješka od god. 1496., koje je godine bio cijeli dosada pomenuti dio ovoga kodeksa vlasništvo drugoga čovjeka popa Mihovila.

Četvrto djelo u kodeksu IV. a. 48. je vrlo neznatni ostatak jedne zbirke propovijedi, koja je bila napisana u Poljanama u Istri nešto prije god. 1542., dakle po prilici 50.—80. godina iza

ostaloga dijela ovoga kodeksa. Ovo se je djelo sačuvano u našem kodeksu na str. 1.—8. i na str. 199. i 200. Sadržaj ovim listovima je : 1. Propovijed na prvu nedjelju po duhovima („po pentikostih“) o veselju nebeskom. Početak ove propovijedi manjka, a siže do str. 5., 2. Propovijed na drugu nedjelju po duhovima opet o veselju nebeskom, u našem se kodeksu nalazi na str. 5., 6., 7. i 8. i 200., dok iza str. 6. i ispred 7. jedan list manjka. Ovdje se nalazi i priča o raskoj ptici, polovica se nalazi na str. 8., a polovica na str. 200., 2. Propovijed na treću nedjelju po duhovima, od koje se nalazi početak na str. 199. Četvrto ovo djelo u krnjem obliku dodano je naknadno ovomu kodeksu.

Prema tomu pisala su na našem kodeksu, kakav je danas, tri različita čovjeka ili tri različite ruke, i to : 1. Najstarija ruka napisala je ono, što je u današnjem kodeksu na str. 9.—146., zatim od str. 155.—197., 2. druga je ruka napisala, što je u našem kodeksu na str. 198. i na str. 147.—154. i 3. treća najmlađa ruka napisala je, što je u našem kodeksu na str. 1. do 8., zatim na str. 199. i 200.

Po dobi postanka svoga je drugi hrvatski Antonin onaj, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 92. Ovo je jedini potpuno sačuvani hrvatski glagolski Antonin, koliko je za sada poznato. Prema ovomu rukopisu priredio sam svoje izdanje. Napisan je bio svakako još u drugoj polovici 15. vijeka, možda koju godinu iza predašnjega Antonina. U ovom se rukopisu nalaze pored Antonina još ovi članci : 1. Razmatranje pod naslovom „Vele lip nauk, ki govori sveti Brnard“ (str. 128.), koji je manjkav, jer sa listom 130. svršava rukopis Antonina, kojemu je pridodan nauk sv. Brnarda. U novije je vrijeme pridodan ovomu rukopisu rukopis druge ruke, ali po prilici iz istoga vremena (iz druge polovice 15. vijeka), u kom se nalaze: 2. Tri bogoljubne pjesme, 3. Plač gospoje, crkveno prikazanje, koji nalazimo potpuniji i u Klimantovićevoj ritualu i među djelima Matije Divkovića, 4. Apokrifna priča o sv. Arzeni sa još nekim sitnim prilozima.

Treći po dobi svoga postanka bit će rukopis, koji se čuva kod g. Ivana Milčetića u Varaždinu i o kom referiše u svojoj „Hrvatskoj glagolskoj bibliografiji“ na str. 207.—210., premda nije znao, da je njegov rukopis hrvatski Antonin. Iz slaba Milčetićeve referata o ovom rukopisu razabrao sam, da mu manjka na početku 4—5 listova, a na koncu 2—3 lista, a izgleda da manjka nešto i iza 5 i 13. lista po Milčetićevoj numeraciji, a

možda i drugdje. Ovaj rukopis nijesam proučio, jer je vlasništvo prof. Milčetića, a ni on ga nije barem dosada ni proučio ni pročitao. Milčetićeve rukopise ne imade, kako izgleda, drugoga sadržaja no hrvatski Antonin. Bit će, da je napisan pod konac 15. vijeka.

Četvrti po dobi postanka svoga je Antonin, koji se čuva u Vatikanskoj knjižnici u Rimu pod signaturom Mus. Borg. P. F. Illirico 11. (B.). O ovom rukopisu nešto referiše prof. Milčetić u svojoj bibliografiji na str. 218. i 219., ali iz njegova refereta ne mogu nikako pouzdano doznati, dali je ovaj rukopis potpun ili manjkav. Napisao ga je oko god. 1510. pop Broz (= Ambroz) Čatlić na „Stanićih“. Ja toga rukopisa nijesam vidio, a prof. Milčetić nije mu znao odrediti vrijednost.

Peti je po dobi onaj Antonin, koji se čuva u kr. sveuč. biblioteci u Zagrebu pod signaturom SM. 32. F. 14. Ovomu Antoninu manjka svršetak i nekoliko listova u sredini. Ni ovaj rukopis nema druge književne građe do Antonina. Napisan je bio početkom 16. vijeka svakako prije god. 1530., iz koje godine nalazimo na listu 69 b. kasniju bilješku: „1530. va vrijeme plovana popa Matija Vidi(novi)ća pojdosmo pohodit crkav na Cersat s križem na 3. juleja. Tada z(g)ibe jedna plav ljudi i križ, ki biše sto dukat, i bandira, ka biše 14 dukat. Tada zgibe plovana Vidinović (i) sto 14 ljudi“.

Najmlađi od za sada poznatih hrvatskih glagolskih Antonina bit će onaj, koji se čuva u kanonika Jakova Dminića u Krku. Rukopis je ovaj opisao u svojoj Bibliografiji profesor Milčetić na str. 229. Iz njegova opisa razabrao sam, da je i ovaj rukopis manjkav. Napisan je bio, kako prof. Milčetić misli, pod kraj 16. vijeka. Ja držim, da je bio prije, najkasnije sredinom 16. vijeka.

U samom tekstu ovih šest rukopisa nema većih razlika. Razlike su više samo dijalektične i stilistične. Svih šest sačuvanih i zasada poznatih rukopisa hrvatskoga Antonina bilo je napisano u području današnje senjsko-modruške biskupije i u području biskupije krčke, i to prvi i četvrti rukopis u području senjsko-modruške biskupije, a drugi, treći, peti i šesti u području krčke biskupije, košto nas upućuju dijalektične osobine dotičnih rukopisa.

d) Dialogi sv. Grgura velikoga, pape. Među knjigama, koje su služile za poduku i stručnu naobrazbu podmlatka nekadašnjih naših popova glagolaša, zapremaše odlično

mjesto knjiga, koja je bila poznata jednom među našim popovima glagolašima pod naslovom „Dialogi svetoga Grgura velikoga, pape“.

Danas su mi poznata tri glagolska rukopisa i jedan prijepis latinicom ove knjige. Proučio sam sva tri glagolska rukopisa, dočim onaj prijepis latinicom nijesam još dospio proučiti, jer se ne nalazi u Zagrebu. Od ona tri glagolska rukopisa čuva se jedan u kr. zemaljskom arhivu u Zagrebu, a dva u arhivu Jugoslavenske akademije, i to jedan pod signaturom Il. b. 106., a drugi pod sign. I. b. 139.

Najstariji je po mom mnijenju onaj rukopis ovoga djela, koji se čuva u kr. zemaljskom arhivu u Zagrebu i koji je kr. zemaljski arhiv kupio zajedno sa ostalom bibliotekom zadarskih knezova Fanfogna (Fafunića). Sudeći po pismu ovaj je rukopis napisan u prvoj polovici 16. vijeka, po svoj prilici u kojem franjevačkom samostanu od kakova žakna, i to, košto se jasno vidi, bit će prijepis iz kakova starijega originala. Tko je hrvatski original napisao, nijesam za sada mogao ustanoviti. Po jednoj kasnijoj bilješci na prvom listu ovoga rukopisa, koja glasi: „Domin Mate Pugošić, pop iz Verbenika, meni je dal ovoga libra u Verbeniki“, moglo bi se zaključiti, da je napisan negdje na otoku Krku. Nu ipak držim, da će biti vjerovatnije, da je bio napisan u kom dalmatinskom franjevačkom samostanu, a u Vrbnik je prispio po svoj prilici tako, što ga je sobom ponio iz Dalmacije neki Franjevac, koji je prije živio u jednom franjevačkom samostanu u Dalmaciji, a kasnije u u jednom samostanu franjevačkom na otoku Krku. U ostalom u 16. vijeku bila je ova knjiga već dobro poznata i među svjetovnim popovima glagolašima. Rukopis ovaj imade 110 listova ili 220 ispisanih strana u osmini. Ovomu rukopisu manjka svršetak ili bolje drugi dio. Rukopis uvezan je u posebnu knjigu. Na prvom se listu nalazi kasnija bilješka talijanska: „Dialoghi di s. Gregorio Magno e di s. Agostino“.

Drugi po dobi bit će rukopis, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom Il. b. 106. Ovaj rukopis, kakav je danas, nastao je iz više prvotnih rukopisa, dotično netko je u novije vrijeme sašio zajedno više prvotnih rukopisa. Danas imade ovaj rukopis u svemu 23. lista, od kojih prva četiri lista pripadaju barem jednomu, ako ne dvima prvotnim rukopisima, dočim listovi današnjega rukopisu od 5.—23. pri-

padaju prvotnomu trećemu rukopisu, koji je opet napisan raznim rukama.

Prva četiri lista današnjega rukopisa napisana su po svoj prilici negdje u Istri, valjda u Kožljaku, sve do bilješke popa Gargura Božanića (iz god. 1639.), koja je bilješka napisana na otoku Krku po svoj prilici u gradu ili kaštelu Vrbniku, dočim su bili listovi od 5.—23. napisani na otoku Krku po svoj prilici u gradu Vrbniku.

Na prva se tri lista i na početku četvrtoga nalaze, koliko sam mogao razabrati, računi ili neke gospoštije, spominje se ponovno puta gospodin Martin Mojsêjević (god. 1491.) ili bratovštine ili crkve. Na naslovni je list napisao naknadno netko jednu bilješku, koja bi nam protumačila, odakle su ti računi i u koju su svrhu pisani, ali taj je list žalibože s lijeve strane odrezan tako, da te bilješke ne možemo odgonetnuti. Ispod ove na pola izrezane bilješke zabilježena je istom rukom još ova bilješka: „1519., indikcion 7, tada tečaše toga leta“.

Toliko sam mogao ipak razabrati, da su ove račune bilježili jedan ili vjerojatnije dva svećenika, koji su bili podjedno i javni notari, do god. 1511. po svoj prilici pop Mihovil, koji je umr'o god. 1511.

Na listu 4. nalazimo malenu kroniku, koju je napisao pop Andrij, sinovac popa Mihovila, te je i o sebi zabilježio, da je služio prvu misa 5. studenoga 1513. Ovaj pop Andrija postade 9. listopada 1517. kapelanom u Kožljaku kod gospođe Feronike i ondje je po svoj prilici napisao sve historijske bilješke prve ruke.

Iz Istre dospio je ovaj rukopis na otok Krk (u grad Vrbnik), gdje je god. 1639. pridodao pop Grgur Božanić još jednu bilješku. U Vrbniku je ostao ovaj rukopis do god. 1854., dok ga nije tadanji vrbnički pop Petris poklonio Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu.

Od lista 5.—23. nalaze se fragmeti knjige „Dialogi svetoga Grgura pape“. Ovaj je rukopis najmanjkaviji od danas meni poznatih rukopisa ove knjige. Sudeći po pismu i po jeziku, bio je napisan u 16. vijeku na otoku Krku po svoj prilici u gradu Vrbniku.

Cijeli rukopis počinje riječima: „Isus i Marija nam pomozite, amen! — Početije knjigi, ke se zovu djalog svetoga Gargura na slavu gospodina boga i blažene dive Mari(je) i svetoga Gargura papi i vsih svetih, ke jesu istumačeni iz gramatike na

jazik harvatski.“ Od cijele knjige sačuvala su se u ovom rukopisu samo ova poglavlja ili kapituli: a) Uvod ili pristup; b) od videnija božija kapitul 2; c) od tajni, ke čini crekva tri dni pred vazmom, 12. kapitul; d) od tentanja Isuhrista, kapitul deveti; e) od večere Isuhristove, to je od narejenja sakramenta tela Hristova; f) od muke Isuhristove, 11. kapitul.

Cijelo je djelo bilo prvotno napisano u četiri knjige. U ovom su se rukopisu sačuvala iz prve knjige poglavlja ili kapituli 1. i 2., a iz druge knjige poglavlja ili kapituli 9., 10., 11. i 12, dočim se od treće i četvrte knjige nije sačuvalo ništa.

Onaj, koji je ovaj rukopis u novije doba sašio, nije znao čitati glagolice, jer je pobrkao listove i tako pobrkane sašio.

Najmlađi je onaj rukopis, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom l. b. 139. Ovomu rukopisu doznajemo ne samo za godinu, koje je napisan, već i za ime pisca, koji ga je napisao dotično prepisao, i to iz bilješke, koja se nalazi na posljednjem (126.) listu ovoga rukopisa, i koja glasi: „Va ime božje i dive Marije, amen, let gospodnjih od njegova spasiteljnoga rojstva 1623. na čast i slavu gospodinu bogu i svetoj divi Mariji i vsemu dvoru nebeskomu i vsim s(ve)tim i sveticam božjim, amen, ispisah te knjige ja po imenu pop Martin Martešić, stanujući v Grižah (= Grižanah). Ite knjige zovu se „dialog svetoga Grgura papi“ i spisah je i prevezah vse iz nova moju ruku“.

Cijelo djelo završuje pop Martin Martešić ovim riječima: „I tako ukripte se, (bratjo), v besedah knjig ovih i da ove besede, ke su ovdj pisane, ne zabudite, ke sam pisal cića od srca ljubavi v Krstu duševne. Jednokrat na nedilju, kuliko morete, prošтите, hvalu gospodinu bogu vzdajući, vsih dobrih stvoritelju, ki nam s milostju svoju da govoriti i pismom na jazik hrvatski svršiti. Zato milost njegovu hvalimo srcem vernim i delom vere v H(ris)ti pravim i pomoćnica naša slatka i preslavna i prečista diva Marija budi milostija otvetnica naša, amen“.

Ovaj najmlađi rukopis imao je prvotno 126 listi ili 251 ispisanu stranu u četvrtini u dva stupca. Nu tečajem vremena izgubili su se ovi listi: 1.—10., 55., 56., 58.,—60. i 80.—89., dakle u svemu 25 lista ili 50 stranica, sačuvaov se je prema tomu samo 101 list ili 202 stranice. Prisposdobivši sva tri rukopisa i popunivši ih međusobno, doznajemo za sadržaj cijele

loga djela, samo nam manjka od cijeloga dijela 10 listi (od 80.—89. najmlađega rukopisa, jer dovle ne sižu ona dva starija rukopisa).

Sadržaj je ovoga djela ovaj: I. Iza uvodnih riječi dolaze poglavlja ili kapituli: 1) Kapitul prvi, koji govori općenito o nauku kršćanskom; 2) od videnija božija kapitul 2., 3.) od anjelov božjih tretí kapitul; 4) od anjel zalih kapitul četrti. (Ovim počinje najmlađi rukopis na listu 11. a. u 2. stupcu.); 5) od stvorenja prvoga človlka i inih stvorenja, kapitul peti.

II. Počinju druge knjige, i to: 1) od prišastija božija v telo, prvi kapitul; 2) od začetja sina božija, drugi kapitul; 3) od rojstva Isuhristova, 3. kapitul; 4) Počinje kapitul 4. na obrizanje Isuhristovo; 5) ĩod jefifanije ili pokazanja gospodina, 5. kapitul; 6) od očišćenija svete Marije, 6. kapitul; 7) od kršćenja gospodina (Isuhrista), 7. kapitul; 8) od posta Isuhristova, kapitul 8.; 9) od tentanja Isuhristova, 9. kapitul; 10) od večere Isuhristove, to jest od narejenja sakramenta svetoga tela Isuhristova, 10. kapitul; 11) od muki Isuhristove, 11. kapitul; 12) od tajni, ke čini crikva tri dni pred vazmom, kapitul 12; 13) od vzašastija Isuhristova, 14. kapitul. (Ovim kapitulom završuje najstariji rukopis. Odavle se brojevi za kapitule za jedan broj previše broje); 14) od poslanija duha svetoga, 15. kapitul; 15) od blaženstva svetih, kapitul 16.

III. Počinju trete knjigi, i to: 1) od stvorenja i od providenija božija, prvi kapitul; 2) od zakonov i od suda i sudac, 2. kapitul; 2) od šimonije i od ožure, 3. kapitul; 4) sije niže od desetín, četrti kapitul; 5. od matarmonija.

IV. Počinju knji'gi četrté, i to: 1) od neumrtija duše i muke, kapitul prvi; 2) od almuštva, ko čine živi za mrtvih, 2 kapitul; 3) od strašnoga suda i pokonoga, tretí kapitul.

Cijelo se djelo dijeli, košto se iz sada navedenoga sadržaja vidi, u četiri knjige ili dijela. U prvom se dijelu raspravlja o bogu i o postanku svijeta, u drugom o Isukrstu, u trećem o božjima odredbama na ovom svijetu i u četvrtom o božjim odredbama na drugom svijetu u životu onkraj groba.

Način raspravljanja obavlja se u obliku dijaloga između učitelja i učenika. Ovaj način raspravljanja u formi dijaloga nalazimo i u latinskoj crkvenoj literaturi od pape Grgura I. ili velikoga pa sve do 18. vijeka, te se u toj formi rješavaju i najteža teološka pitanja.

Dakako da ovo hrvatsko djelo nije nikaki prijevod dialoga pape Grgura I. ili velikoga, a ni djela sv. Augustina, već je preradba prilagođena domaćim hrv. prilikama kakvoga latinskoga savremenoga djela. Sv. Augustin, poznati crkveni otac (živio od god. 354. do 28. kolovoza 430) napisao je više djela, ali među njegovim djelima nijesam našao djela slična ovomu hrv. dijelu. Isto je tako napisao papa Grgur I. ili veliki (živio je od g. 540.—604., a bio papom rimskim od god. 590.—604.) više znamenitih teoloških djela, ali ni među njima ne nalazimo sličnoga djela ovomu hrvatskomu glagolskomu djelu. Djela sv. Augustina i pape Grgura I. mnogo su se u kasnijim vijekovima preradivala i kompilovala. Svakako da je ovo naše djelo preradba ili prijevod ovakve jedne kasnije kompilacije iz djela sv. Augustina i pape Grgura I. Nešto malo nas podsjeća naše djelo na djelo pape Grgura I.: „*Libri IV. dialogorum de vita et miraculis patrum Italicorum et de aeternitate animarum*“, što ga je veliki papa Grgur napisao god. 593. ili 594.

Pored ova tri glagolska rukopisa ovoga djela nalazi se u knjižnici Franjevaca u Košljunu jedan rukopis latinicom prepisan iz rukopisa popa Martina Martešića pod naslovom: „*Dialog svetoga Gargura pripisan iz glagolskoga pisma u Senju na 13. maja leta Isukarstova 1719. po meni redovniku M. Bonifaciu na slavu i diku božiju i b. M. dive.*“ Dali je ovaj latinicom napisani rukopis potpun, nijesam mogao za sada konstatovati, jer ga još nijesam u ruke dobio. Držim ipak, da će biti i on manjkav, jer broji 178 strana, dočim je imao original (Martešićev rukopis) 251 stranu.

Nastaje pitanje, kada su bili ti dialozi prvi put na hrvatskom jeziku napisani. Na to pitanje odgovara nam samo ovo djelo.

U 4. poglavlju II. knjige nalazimo i ove riječi: „*Videl je (Isukrst) ubo jeretiki, ki, kako su Husi, imaju biti Valentijani, Saduciji i neverne Bošnjane. O nesrično kraljevstvo bosansko, na koga ni rosa ni daž ne padu, pokle rodi i shrani i brani tolike i takove jeretike, ki govore, da gospodin Isuhrist ni imal pravoga tela človičaskoga i da je blažena diva Marija bila anjel i mnoge ine bludnje protivu veri katuličaskoj govore.*“

Iz ovih riječi jasno razabiremo, da su hrvatski „*Dialozi pape Grgura*“ bili obrađeni poslije smrti Ivana Husa (1415.), a svakako prije pada bosanske države (god. 1463.). Na ovom mjestu, nema sumnje, da je pisac mislio na krivovjerne Pata-

rene, koji su preoteli mah osobito poslije smrti prvoga bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka I. za njegovih nasljednika Dabiše, Ostoje Ostojića, Tvrtka Tvrtkovića i Stjepana Tomaša.

U 6. poglavlju II. knjige nalazimo još ove riječi: „Zvezda, ka od Jakova stekla je, je Krst od kolene Izdravileva, svitu prosvitli se, a ti tri kralji, ki pridoše Hristu pokloniti se, prilikuje, da tri deli svita, to je Azija, Afrika i Europa da va veri svete Trojice glavi podložiti se imihu“.

Iz ovih riječi razabiramo, da je ovo djelo bilo napisano prije otkrića Amerike (god. 1492.).

Za Turke je pisac hrvatskih „Dialoga“ pape Grgura znao, košto nam pokazuje ova rečenica u 8 poglavlju II. knjige: „Vsi ti takovi židove su, pogane su, Turci su, jeretici su, idoli su i idolom službu daju.“

Držim, da ne ću pogriješiti, ako ustvrdim, da su bili „Dialogi pape Grgura“ prviput na hrvatskom jeziku obrađeni najkasnije oko god. 1450. i to ili u krčkoj ili u senjskoj biskupiji.

e) Lucidarij hrvatski. Početak ovoga djela imademo tražiti u latinskom sredovječnom djelu „Elucidarium“, što ga je napisao početkom 12. vijeka Honorius Augustadensis. Prema ovom djelu izrađeni su kasnije Lucidariji njemački, a kasnije danski i nizozemski. Dakako da se njemački auktori lucidarija nijesu zadovoljavali samo Honorijevim djelom, već su svoje lucidare popunjali podacima i iz drugih djela, napose iz Honorijeva djela „Imago mundi“ (dovršenoga oko god. 1152.), pa iz djela W. Conchesa „Philosophia mundi“ i Honorijeva „Gemma animae“. Njemački lucidariji imadu već značaj nekakve enciklopedije, bili su u neku ruku kompendij znanja o bogu, vjeri i svijetu, napose se bave bogoslovljem, alkemijom, astronomijom, pravom, vrtlarstvom, magijom, medicinom, glazbom, vinogradarstvom itd. Način i oblik raspravljanja je dialog u pitanjima i odgovorima između učitelja i učenika. Iz njemačke je literature prešao lucidarij u slavensku knjigu, najprije po svoj prilici u češku, a zatim u poljsku, rusku i hrvatsku. U hrvatsku knjigu došao je po svoj prilici iz češke knjige, košto nam pokazuju neki čehizmi u jednom (najstarijem) hrvatskom lucidaru.

Za sada su mi poznata tri glagolska rukopisa hrvatskoga lucidara, od kojih sam sam proučio samo jedan, onaj, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 80. 35.

Ali taj je ne samo najmlađi, već i vrlo manjkav. Najstariji je onaj, što ga je dobio g. prof. I. Milčetić od pokojnoga gvardijana samostana sv. Mandalene u Dubašnici, Benka Žgombića i o kom referiše u svojoj „Hrvatskoj glagolskoj bibliografiji“ od str. 258.—262. Taj se hrvatski glagolski lucidar nalazi u većem zborniku, u koji su unesena tri, a možda i četiri prvotna rukopisa. Cijeli zbornik imade danas 126 listova, a lucidar se nalazi na listovima 11.—23., te imade i svoju posebnu paginaciju. Prema ovomu rukopisu priredio je prof. I. Milčetić za štampu tekst hrv. lucidara, te je štampan u Starinama XXX. od str. 288.—334., košto se meni čini, dosta pogrješno. Cijeli ovaj kodeks bio je napisan, koliko se meni čini, u istočnom dijelu Istre, te se je nalazio u 17. vijeku u Mošćenicama. Veći dio ovoga kodeksa bio je napisan u 15. vijeku. Najstariji je dio ovoga kodeksa po svoj prilici drugi dio kodeksa, t. j. lucidar, pa treći dio, koji imade također svoju paginaciju (od 1.—99.), u cijelom zborniku od lista 24.—122. Ovaj treći dio sadržava različite poučne članke, propovijedi, čtenija i neke apokrifne legende. Imade i svoj posebni vođ ili kazalo. Najmlađi je dio ovoga kodeksa, možda iz 16 vijeka, rukopis od lista 1.—10. Ovaj rukopis imade različit sadržaj. Među ostalim nalazi se na listu 3. b. i 4. a. naredba rimske crkve od 20. aprila 1416, kojom se određuje post u vijiliju sv. Marka. Na listu 6. nalazi se apokrifno pismo Isukrstovo, koje da je bilo napisano na škriplji u crkvi u Rimu, a prekorava grješnike, koji ne poštuju dan gospodnji, nedjelju. Ovo apokrifno pismo nalazimo i u kasnijim glagolskim rukopisima.

Drugi rukopis hrvatskoga lucidara nalazio se kod pokojnoga krčkoga kanonika Petra Petrisa u velikom zborniku od 698 strana, u kom se nalaze nauci sv. Benardina, knjige Kata mudroga, priče o trojanskom ratu i drugo. Lucidar se nalazi od str. 196.—211., nu u njem 2 lista manjkaju.

Najmlađi je rukopis hrvatskoga lucidara akademijski IV. a. 80. 35., koji je jako manjkav, imade samo 7 listova. Napisan je po svoj prilici u sjevernoj Dalmaciji negdje oko Zadra, početkom 18. vijeka.

Prema svemu tomu držim, da je hrvatski lucidar bio najprije poznat u Istri i odanle se raširio među naše popove glagolaše sve do Dalmacije, gdje je još bio poznat u 18. vijeku.

f) **K v a d r i g a** popa Šimuna Grebla iz Roča u Istri*) Kvadriga je talijanska riječ. Djelo se ovo zove kvadrigom, jer

*) Od istoga pisca sačuvala se zbirka propovijedi korizmenih pod imenom „Kvarezial“.

raspravlja o četirima pitanjima ili predmetima, i to o vjeri, o djelu, o ispovijedi i o molitvi. Nema sumnje, da je i ovo djelo preradba sličnoga latinskoga ili talijanskoga djela. Hrvatsku kvadrigu priredio je prvi, koliko danas znademo, ročki pop Šimun Greblo god. 1493. Rukopis Greblove kvadrige čuva se u dvorskoj knjižnici u Beču pod signaturom „Codex slavicus 55“. Sada opsiže cijeli rukopis 143 lista ili 286 strana, ali se jasno vidi, da je iz njega iščupano nekoliko listova, a nije ni na koncu djela potpun. Rukopis nije cio pisan istom rukom, odakle zaključujemo, da ga nije sam pop Šimun Greblo prepisao, već da je njegov izradak prepisao u ovaj kodeks i netko drugi, po svoj prilici jedan od njegovih žakana (možda žakan Mihovil iz Boljuna).

Rukopis ovaj prispio je iz Roča na Rijeku, dotično na Trsat (god. 1589.), kasnije (god. 1674.) na Prvić kraj Šibenika, konačno i u Beč.

Izvadaka što kraćih što duljih iz ovoga djela nalazimo u kasnijim glagolskim rukopisima dosta.

g) *Zrcalo seu speculum illyricum*. Ovo je djelo prepisao iz starijega originala žakan Luka za popa Grgura u Vrbniku. Djelo je dovršio 19. maja 1445. Djelo imade zadaću čovjeka privesti k spasenju. Ono podaje čovjeku nadu i pokazuje put k spasenju. Original hrvatski ovoga djela bit će svakako stariji od god. 1445. Budući da je ovo djelo danas još posvema neproučeno, ne može se ustanoviti, gdje je prviput bilo obrađeno na hrvatskom jeziku. Svakako zanimiva je pojava, da se još u rukopisu žakna Luke od 1445. nalaze razni čehizmi, što bi dalo slutiti, da je ovo djelo ušlo u našu glagolsku knjigu preko češke knjige.

Rukopis žakna Luke nalazi se danas u Vatikanskoj knjižnici u Rimu pod signaturom Borg. L. VII. 9. illirico 9. Oko g. 1650. bio je ovaj rukopis na otoku Krku i bio je vlasništvo fra Frana de Pope. Rukopis je napisan na pergameni i opsiže 189. stranica.

h) Zbornik fra Matija Zadranina Bošnjaka. U arhivu Jugosl. akademije u Zagrebu nalazi se pod signaturom IV. a. 120. glagolski zbornik, koji zaprema u obliku dvanaestine 170 listova ili 340. strana i koji imade vrlo obilat i različit sadržaj. U novije je vrijeme dao netko ovaj zbornik uvezati, ali budući da nije znao glagolskoga pisma čitati, pobrkao je pojedine

listove i smjestio ih, kamo ne spadaju, a mjestimice pojedini listovi i manjkaju.

Iz članka „upute svećenicima za sv. ispovijed“, koji se u ovom zborniku nalazi na listovima 95.—98., doznajemo, naročito iz riječi: „I bi učinjena ta štampa u kući meštra Pelegrina iz Bolonje a bih ja fra Matij Zadrani n o n, ki ju slo-žil. Zato vi, ki ju budete čtati, blagoslovite, a ne knite, zač ju ni složila ruka anjelska nego človika grišnika. Zato vi napravite vašim razumom!“ za ime pisca ili barem prepisača ovoga zbornika, a taj je fra Matij Zadrani n Bošnjak. Neposredno pred ovim riječima nalaze se riječi, iz kojih doznajemo, kada je po prilici pisao ovaj zbornik rečeni fra Matij Zadrani n, a te riječi glase: „Svršenije ispovidi, ku je vsaki krstjanin dužan činiti i naučiti. I bi svršenije nje na let gospodnjih 1492. miseca juleja na dan 16. I bi učinjena ta štampa na počtu počtovana gospodina Žuvana Gimalarke i njegova sinovca gospodina Andreja“.

Držim, da taj fra Matij Zadrani n nije nitko drugi no onaj o. fra Matej Bošnjak, o kom piše o. Stjepan !Nauč. Ivančić u svojoj knjizi „Povjesne crte o samostanskom III. redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi“ od str. 163.—167. i koji se u latinskim spisima zove „Dalmatinus“ ili „de Jadera“ ili „de litera sclava“ ili „de lingua illirica“ stoga, što se je u bogoslužju služio isključivo slavenskim glagolskim i crkvenim knjigama.

Kako Ivančić tvrdi, rodio se negdje u Bosni oko g. 1420. U Dalmaciju je prebjegao, kad su mu Turci zarobili cijelu porodicu, oca, majku, braću i sestre. U Zadru stupi !u treći red sv. Franje. Kao Franjevac steče si zasluga oko popravljanja starih samostana i podizanja novih. Tako je popravio samostan i crkvu sv. Ivana izvan Zadra, pri čem je radio sam s ostalim radnicima. Nadalje je popravio samostan i crkvu na Galevcu. God. 1463. dobi zapuštenu crkvu sv. Marije na Biaruu izvan grada Osora, koju je crkvu ne samo temeljito popravio, nego je podigao uz nju i samostan, što mu je priznao i potvrdio papa Pavao. V. god. 1469. na njegovu molbu. Osim toga gradio je uz samostane zdence, koji nijesu služili samo samostanima već i ostalomu narodu, tako je sagrađio zdenac uz samostan sv. Ivana izvan Zadra i uz samostan sv. Marije na Biaruu.

Kada su Franjevci trećega reda ishodili god. 1473. od pape Siksta IV., da si smiju izabirati svoga posebnoga redodržavnika

za Dalmaciju i Istru, bi izabran fra Matij na prvom redodržavnom zboru opskrbnikom ove redodržave, a god. 1475. redodržavnikom, kojom čašću ga odlikovahu ponovno njegova braća, te ju je vršio do god. 1482. Kao redodržavnik ishodi preko rapskoga biskupa Lionela iz Vicence potvrdu svih povelja, što ih je podijelio papa Siksto IV. trećemu redu u Dalmaciji kao što i potvrdu pojedinih povlasti, koje su sadržane u tako zvanoj zlatnoj pečatnici (bulla aurea). Iza toga sagradi samostan i crkvu u Martinšćici na otoku Cresu, koji je posao bio dovršen istom god. 1506. Istodobno podignu samostan i crkvu sv. Franje na otoku Rabu, gdje se je osobito istaknuo prigodom kuge, koja je ondje harala. Najviše je radio oko podignuća samostana na Glavotoku na otoku Krku, gdje je imao svakojakih neprilika.

God. 1500. imenova ga na temelju povelje pape Aleksandra VI. od 24. srpnja 1498 redovrhovnik ovoga reda Male braće o. Egidij Delfin redovrhovnim povjerenikom nad braćom i sestrama III. reda u Dalmaciji i Istri, a u istoj ga časti potvrđi i njegov nasljednik o. Rajnald de Cotignola. U toj je časti radio mnogo u korist svoga reda, što mu i priznaše njegova braća, te ga prozvaše na svom zboru na Školjiću god. 1507. uskrisiteljem redodržave. Ali 11. studenoga 1507. izdade mletački dužd Leonard Lauredano naredbu, da smije biti redodržavnim i samostanskim starješinom samo takov, koji je mletački podanik i koji se je rodio u zemljama, koje su podložne mletačkoj vladi. Stoga se je fra Matij obratio molbenicom god. 1508. na vijeće devetorice, da se ne bi na nj kao na starca od 88 godina, koji je preko 60 godina proveo u zemljama mletačke republike, ova naredba protegnula.

Iz samostana Glavotoka, gdje je dulje vremena boravio fra Matij, preseli se u rapski samostan god. 1512., predavši prije sve isprave i pisma u ruke novoizabranoga redodržavnika o. Antuna iz Šibenika i odrekavši se svih prava, što bi ih mogao imati na glavotočki košto i na druge samostane, što ih je on utemeljio. Fra Matij umre u rapskom samostanu, navršivši preko 100 godina god. 1525. Pokopan je bio u crkvi na Komračaru pred Rabom, a na kamenoj ploči njegova groba isklesana je slika svećenika trećega reda sv. Franje sa bosim nogama i sa brojem 1525. glagolski napisanim.

No fra Matij nije se brinuo samo oko podizanja franjevačkih samostana i crkvi, već je nastojao, da i duševno pridigne i svoju braću i povjereni mu narod. Pobude za svoj književni rad dobivao je od svoje braće franjevaca iz Istre i otoka Krka,

gdje je već cvala hrvatska glagolska knjiga možda i preko 100 godina. Stoga i držim, da je on djelomice sam napisao a djelomice prepisao ovaj zbornik, koji se čuva u originalu makar i u oštećenom obliku u arhivu Jugoslavenske akademije, i držim, da je bio fra Matij jedan od prvih hrv. umjetnih književnika, koji su u Dalmaciji popularizovali hrv. umjetnu knjigu ne samo među svojom braćom franjevcima, već i u ostalom narodu.

Običaj pisanja ovakovih zbornika postojao je već prije fra Matije kod naših popova glagolaša osobito na otoku Krku, u Istri i u hrvatskom primorju. U takove zbornike prepisivahu prepisivači raznu književnu građu, što su je našli u starijoj i savremenoj glagolskoj knjizi, dočim je bio obično manji dio dotičnoga zbornika vlastiti duševni plod dotičnoga prepisivača. Tako je po prilici radio i fra Matij.

Žalibože zbornik fra Matije došao je do nas u oštećenom obliku. Sadržaj današnjega i pobrkanoga zbornika fra Matije je ovaj :

1. o sudnjem danu (početka nema) od 1.—13. lista, 2. o Luciferu (vrlo manjkavo) na listu 14., 3. prikazanje „Kako Isus oslobodi svete oce iz limba (nepotpuno) od lista 15.—28. i od lista 55.—61., 4. apokrifna priča o smrti Adamovoj od lista 29. do 31., 5. tumač nekih priča Isukrstovih od lista 31.—34., 6. apokrifna epistola gospodina našega Isusa Hrista, u kojoj se radi, kako valja svete nedjelje poštovati, od lista 34.—37., 7. apokrifna priča o Avraamu od lista 38.—41., 8. općenite upute svećenicima od lista 42.—45., 9. apokrifna priča o arhangelu Mihaelu od lista 45.—48., 10. dalnje upute svećenicima prigodom proslave dana sv. Mihovila od lista 49.—52., 11. o dobrotama i blagodatima sv. mise od lista 52.—54., 12. pet bogoljubnih pjesama od lista 61.—65., 13. apokrifna epistola gospodina našega Isusa Hrista Abagaru od lista 65.—66., 14. nepotpuna molitva za primanje sv. pričesti na listu 66., 15. kratki moralno-filozofski članci od lista 67.—82., 16. apokrifna priča o svetom Agapitu od lista 83.—90., 17. apokrifna priča o svetom Mateju i Andreju, kako su bili među ljudožderima (nepotpuno) od lista 90.—95., 18. upute svećenicima za sv. ispovijed od lista 95. do 98., 19. molitva nad bolesnikom, koji boluje od nežita od lista 99.—104., 20. zakletve od godine i zla oblaka od lista 104 do 108., 21. prikazanje „Muka i smrt Spasitelja našega“ od lista 109.—161., 22. o krepostima sv. mise od lista 162.—165., 23

apokrifna priča o prepirci kršćanina Eleutorija sa židovom Tarakojem od lista 165. do kraja.

Djela ova nijesu sva napisana jednakim jezikom, neka su napisana slaveno-hrvatskim jezikom, kakav se je upotrebljavao u strogo crkvenim knjigama i u crkvenim poslovima naših popova glagolaša, i narodnim hrvatskim jezikom. Slaveno-hrvatskim jezikom napisane su neke molitve i zakletve, dočim je sve ostalo napisano narodnim hrvatskim jezikom. Većinu ovih djela prepisao je fra Matej iz starijih sličnih zbornika, košto sam se mogao dosada uvjeriti za neke njegove apokrifne priče i za njegove moralno-filozofske članke, koji potonji su gotovo malo ne doslovce prepisani iz rukopisne knjige „Cvjet vsake mudrosti“ iz 14. vijeka. Od Matije Zadrana bit će vjerojatno samo članci gore zabilježeni pod br. 5., 8., 10., 11. i 18., a možda i prikazanja pod br. 3. i 21. i bogoljubne pjesme pod br. 12. Građu, koju je prepisao fra Matej u svoj zbornik, pokupio je po raznim mjestima, većinom po otoku Krku i po hrvatskom primorju, a možda štogod i po Istri. Tako si možemo protumačiti i neke razlike dijalektične u raznim njegovim člancima. Pored upitne zamjenice č a dolazi kadkada i k a j i č t o (= što). Zamjenica č t o pokazuje, da je unosi u svoja djela katkada i dijalektične osobine svoje prvotne uže domovine Bosne, ali zamjenica k a j pokazuje, da je dotične članke uzeo po svoj prilici iz djela starijih ili onih hrvatskih, koja potječu iz krajeva, gdje su se sastajali Hrvati sa Slovencima. Matija Zadrana radio je književno između god. 1450. i 1495.

i) Tako zvani Ivančićev zbornik. Ovaj se zbornik sada nalazi u samostanu Franjevac na Glavotoku na otoku Krku. Spada među najstarije hrvatske glagolske spomenike i opsiže 181 pergameni list. Nije cijeli rukopis napisan u isto vrijeme a ni od istoga čovjeka. Svakako barem jedan dio ovoga rukopisa siže u 14. vijek, i to posljednjih 9. listova od lista 172.—181., jer se na listu 180 a., gdje se nabrajaju godine od početka svijeta do onda, kada je bio rukopis napisan, veli, da je od rođstva Hristova do onda 1395 godina prošlo, a ni ostali dio rukopisa ne će biti mnogo mlađi, svakako iz početka 15. vijeka.

U rukopisu nalazimo ove članke: 1. Razmatranje o smrtnim grijesima, koje opsiže 63 lista. Nema sumnje, da je ovo razmatranje preradba kakova talijanskoga ili latinskoga izvornika. Među ostalim spominje se u prvom razmatranju i mudri

Katon, kojega nauke mnogo su u srednjem vijeku čitali, prevodili i prerađivali; 2. Prikaz o putu naroda izraelskoga iz Egipta preko crljenoga mora u zemlju obećanu od lista 64.—87 a. Ovomu se prikazu nadovezuje tumač ispovijedi od lista 87 a. do 94 a.; 3. O čudesima blažene djevice Marije od lista 94 a. do 112 b. i čudesa Marije Magdalene od lista 112 b.—122 a.; 4. Se je kontemplacion ot 12 svetih' otac' mudrih' v našem' gospodini Isusi Hristi od lista 122 a.—128 a.; 5. Se su' riči života i spasenija na listu 128 b.—129 b.; 6. Tlkovanije ot ljubve, epistolije Pavla apostola od lista 129. b—135 a.; 7. Molitav' svetago Avgustina od lista 135 a.—139 a.; 8. Svete Marije molitva od lista 139 a.—141 b.; 9. Molitva svete bogorodice Marije od 7 radosti od lista 141 b.—143 a.; 10. Počinje molitav' blaženago Bēdi prozvitiera ot posljednjih' 7 riči gospodina našego Isuhrista, kada na križi visiše od lista 143 a.—144 b.; 11. Sija molitav' stvorena je ot svetago Tomi mučenika od lista 144 b.—148 a.; 12. Siju molitav' učini Klimant papa i da v zbornici lateranskom' na listu 148.; 13 Siju molitav učini blaženi Bernard od lista 148 b.—149.; 14. I tu bēsedu često razmotri v srci od lista 149 b.—150 b.; 15. Dvije apokrifne poslanice o sv. Jeronimu, i to sv. Augustina jerusolinskomu biskupu Ćirilu i biskupa Ćirila sv. Agustinu od lista 151.—171. Obadvije su manjkave.

Od lista 172.—181. dolazi drugo djelo, napisano od drugoga čovjeka. I ovo je djelo manjkavo, a sadržaje: 1. Tumač sv. mise, razdijeljen u 34 glave, od kojih nedostaje prvih 11 glava od lista 172.—176 b.; 2. Se su' riči ot nauka svetih' otac' od lista 176 b.—177 b.; 3. O uprošeni svetago Grgura od lista 177 b.—180 a. i 4. Blagoslovenije stola na dva posljednja lista, kakovo nalazimo u fratarskim obrednicima.

Gdje je bio Ivančićev zbornik napisan, ne mogu za sada odrediti, jer nijesam ga dosada proučio, ali ipak držim, da ne ću pogrješiti, ako ustvrdim, da je napisan bio na otoku Krku ili u hrvatskom primorju.

Ivančićev zbornik napisan je većim dijelom tako zvanim slaveno-hrvatskim jezikom, u kom prevladava hrvatski jezik čas više čas manje.

j) Špampana knjižica „Spovid općena“ od god. 1496. Original ove knjižice napisao je fra Mihovil teolog iz Milana, košto pokazuje ovaj naslov knjižice: „Počinje spovid općena, ča jest način, ki ima držati človik' na ispitanje konšencije, kad

se oće ispovid(i)ti, složeno po časnom' g(ospo)d(i)ni fra Mihovili teologu z Milana reda svetoga Frančiska," a preveo je to djelo Jakov Blažiolović, košto pokazuje bilješka na posljednjem listu: „Ja pop' Blaž', Bar(tolo)m(eo)v'* sin', z Vrbnika štopah' ovu spovid', a stumači ju s knjig' latinskih' počtovani g(ospo)d(i)n' Jakov' Blažiolović' na let g(ospo)dni(i)h' 1496. aprila 25. dan'“. Dali je pop Blaž, sin Bartolomejov, Vrbničanin, štopao ovu knjigu u Vrbniku ili u Mlecima ili u Senju, toga danas uz vijesti, koje imamo za sada ne možemo odlučiti, ipak je najvjerojatnije, da je u Senju. Spovid općena napisana je čistim narodnim hrvatskim jezikom dakako sa dosta talijanskih riječi, koje su već onda ušle u u čakavsko narječje.

Na koncu Blažiolovićeve knjige napisane su naknadno (možda istom u 16. vijeku) regule sv. Frančiska pod naslovom: „Početije regule od kajanija bratje tretoga reda s(ve)toga Frančiska, razuměj dobro“.

k) Štopana knjiga: N a r u č n i k p l e b a n u š e v. Na listu 1. a. nalaze se ove riječi: „Vime božije, amen. Let božjih 1507. meseca maja dan 30. počinje štopa ovih knjig!“, a na posljednjem 116. a. ove: „Ovê knjige, ke sê zovu „Naručnik plebanušev“ biše štopane v Senji po narêjenju počtovanoga gospodina Silvêstra Bedričića, arhižakna i vikara senjskoga, na tolik trud od mnogo redovnikov prošèn i po mnogo gospode potaknenju dopretumačene po veće našega jazika redovnikih i za istinu nikih meštar i dokturov, kih imena ne izriču se za ukloniti se tašće slave. Ke knjige biše komponjenê i korežêne po domini Urbani z Otočca i po Tomasu djakonou, kanonicih crkvê senjske. I bi štopa svršena po meštru Grguru Senjaninu, ki navlašć na to dêlo pridê iz Benetak i svršene bišê v hiži rêčenoga gospodina arhižakna miseca avgusta na dan 20 tr 7. v lêtih Spasitêlja našega 1507.“ Prema tomu štopala se ova knjiga od 30. svibnja do 27. kolovoza ili tri mjeseca manje tri dana.

Original ove knjige bio je napisan na latinskom jeziku, kako razabiremo iz lista 2. a., po meštru Gvidonu od gorê, ka sê zovê Rêkoriija. Original posvetio je pisac svomu biskupu (od Valencije) Rajmundu. Knjiga opsiže sa vođom ili kazalom 117 lista ili 234 strane. Bila je zaista za ono vrijeme nužna priručna knjiga za svakoga svećenika, a osobito za plebanuša

*Služio prvu misu 27. X. 1471.

ili plovana ili župnika. Iza razdiobe cijele građe slijedi prolog. Cijelo se djelo dijeli u dva dijela. U prvom se dijelu govori o sakramentima, osobito opširno se govori o sv. ispovijedi i ženidbi, u drugom dijelu o raznim molitvama, kao o člancima vjere (vjerovanju), molitvi gospodnjoj (očenašu), o 10 zapovijedi božjih i od dot. slave rajske. U latinskom originalu imade ovo djelo naslov: „Manipulum curatorum“.

1) Zbornik Ivana Vranića Bakranina. U arhivu Jugosl. akademije pod signaturom III. a. 33. nalazi se oveći glagolski zbornik, komu je pokojni Ivan Kukuljević Saksinski izbrojio 211. listova, dočim imade u istinu 212, jer je Kukuljević broj 108. na dva lista metnuo.

Na listu 211. a. (po Kukuljeviću brojenju, koga se uopće držim), t. j. na posljednjem nalazimo ovu bilješku: „Va ime božije i devi Marije, amen. Let g(ospo)dnjih 1600. 13. meseca maja ispisah ove knjižice ja pop Ivan Vranić na slavu g(ospo)d(i)nu bogu i devi Marije, a na spasenje duš vernih. I prosim g(ospo)de redovnikov i štačev (= čitaoce), ki budu u nje čtali, ako bi slovo faljelo ili rič, prosim, da oni svoju dobru pametju napune, a da ne psuju nego da mole g(ospo)d(i)na boga za vsih dobrotvorac svete materi crikve rimske i za me grišnika, ki pisah sije knjižice. Bog nas vsih spomeni u duševnom spasenju, amen“.

Iz ove bilješke razabiremo, da je ovaj zbornik dovršio pop Ivan Vranić 13. svibnja 1600. Svakako je pop Ivan Vranić na ovom zborniku radio već mnogo prije god. 1600. Pop Ivan Vranić rodio se je po svoj prilici u Bakru, gdje mu je bio po svoj prilici otac Ivan satnik, košto doznajemo iz isprave od 15. ožujka 1554. (ispr. Kukuljevića, Acta croatica, str. 256.) Kao svećenik radio je po svoj prilici u Vinodolu, jer si je prisvojio sasma osobine vinodolskoga načina pisanja (isp. njegov zbornik osobito sa pismom Ivana Mirošića, sa ispravom od god. 1578.), koje se razlikuje od bakarskoga načina pisanja. Više o životu popa Ivana Vranića nijesam mogao za sada ništa doznati.

Na listu 1. a. nalazimo ovu bilješku: „Va ime božije i devi Marije, od kih sa dobra ishode, amen. Let tekući(h) od ro(j)stva Isukrstova 1632. meseca o(kto)bra na dni 31. Po volji g(ospo)d(i)na boga i devi Marije i sih svetih božih i svetic i svetoga Andreja apustola i po volji g(ospo)dina Ivan Baštiste Agatića, biskupa senj(s)koga i modr(u)škoga i po volji g(ospo)-

dina plovana popa Mateja Rožmanića, plovana ba(ka)rskoga i po volji ostalih gospode redovnikov i s(ta)rac ba(ka)rskih rekoh ja pop Ivan Vranić mladu ali prvu mašu na slavu g(ospo)dina boga, blažene devi Marije i svetoga duha i sih božjih svetih i svetic ovde v Bakru (v) crkvi svetoga Andreja i ovde bi presvetli g(ospo)din biskup Ivan Agatić, biskup senj(s)ki i modr(u)ski, i ostali bratja prijatelji, kih nas sih g(ospo)din bog svoju svetu milostju spomeni, amen“.

Ovaj drugi Ivan Vranić, koji je 31. listopada 1632. služio prvu misu, nije nipošto pisac ovoga zbornika, kako misli g. prof. I. Milčetić (isp. Hrv. glag. bibliografiju str. XIII.). Tomu se protivi već sasma drukčije pismo ove bilješke no je u ostalom zborniku, u protivi se i godina ova onoj na posljednjem listu, koji je list napisala ista ruka, koja je napisala cijeli zbornik. Ovaj drugi Ivan Vranić bio je po svoj prilici sin pisca ovoga zbornika popa Ivana Vranića (jer su se u to vrijeme još u Vinodolu popovi ženili i imali zakonitu djecu) ili barem sinovac, koji je baštiniio zbornik popa Ivana Vranića, što ga je dovršio pisati 13. svibnja 1600.

Zbornik ovaj sastoji se iz prvotna 4 rukopisa, koja su bila zajedno uvezana.

Prvi rukopis siže u našem zborniku od lista 3.—89. i sadržaje djelo, komu je naslov: „Za pravi put duševnoga spasenja ča nam je potreba znati?“ Djelo ovo raspravlja u formi dijaloga (u pitanjima i odgovorima između učitelja i učenika) o vjeri, ufanju i ljubavi. Pod ova se tri naslova raspravljaju raznovrsna vjerska pitanja, kao o sv. pismu, o vjerovanju apoštolskom, o raj u nebeskom, o znamenju sv. križa, o molitvama, napose o očenašu i zdravoj Mariji, o pokori, o djelima milosrđa, o 10 zapovijedi božjih, o crkvenim zapovijedima itd. Od lista 85b.—86. je prazno, iza toga je pet listova iščupano, na listu 87. a. nalaze se nekakove njemačke bilješke iz kasnijega vremena, a od lista 87. b.—89. je opet prazno. Pisac nije djela dovršio, te je nakanio djelo dovršiti na preostalim praznim listovima.

Drugi rukopis siže od lista 90—111. (broj 108. nalazi sa na dva lista). Ovaj rukopis imade svoju posebnu originalnu glagolsku paginaciju od lista 1.—23. Ovaj rukopis sadržaje djelo, komu je naslov: „Istumačenje od sedam sakramenti svete matere rimske crkve u kratko“.

U ovom se djelu najprije raspravlja općenito o svetim sakramentima, a onda o svakom napose. Zanimivo je na listu 98. a. pitanje: „Zač se ne daje ljudem svitovnim sakramenat (sv. pričest) pod obima obrazima?“ Odgovor glasi: „Za ne prolet kaplju krvi po po nesriči, zač bi se moga učiniti velik škandal i za uzrok, da priprosti ne bi mneli, da va onom obrazu je samo krv, a va onoj oštiji je samo telo božje, budući da je tako u jednom kako i v drugom vas Isukrst s telom i z dušu i božastvom.“ Osobito je zanimivo i poučno za upoznanje tadanjih narodnih običaja i prilika razlaganje o zaručama i ženidbi. Na listu 108. (originalna numeracija 20.) tumače se „kolena od roda“ (= po rodu). Nadalje se nalazi stablo roda po krvi (na listu 109.), stablo parentadi, ka prihodi zvaní (na listu 110.), i stablo od parentadi po kumstvu (na listu 111.).

Tumač sv. sakramenata imademo obrađen u raznim glagolskim rukopisima, u kojima se više ili manje podudara sa našim. Najslíchniji je malo ne doslovce ísti u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom III. a. 18. sa otoka Krka iz druge polovice 17. vijeka:

Treći rukopis síže od lista 112.—177. U ovom rukopisu nalazimo dva djela, i to: 1) Tumač sv. mise, neku vrst glagolske hrvatske liturgike pod naslovom: „Ovde (se) paki oće počet govoriti, ča zlamenuje sveta misa i ostale stvari, ke se u njoj govore.“ Od strane 114. b. nalazi se članak: „Nasljeduje drugi način od svete mise, u koj se nahodi, kako vas život Isukrstov beše prilika od svete mise, kako totu zdola na kratko stumačeno vse po redu najdeš.“ Zanimiv je članak od lista 117 a.: „Koliko je sviť, v ke se ima redovnik obleć na službu svete mise.“ — 2) Nauk od svete ispovídi stumačen na hrvacki jezík, spravljen na kratko iz veće knjig svetoga pisma na korist ispovednikom, od lista 132.—177. U ovom su djelu zanimiviji ovi članci: Tumačenije od beštemanja i kako kleti se jest grih velik, zneto od sume anjel(ske), na listu 144. i sl.; tumačenije od ožure, zneto i(z) sume Antonina, na listu 148. i sl.; Ožurnik jeli držan platit prvo ono, ča je dobil po ožure nego drugi, ki učinil potle po ožure za kuntrati dostojni i dopušćeni, na listu 150. i sl.; Nasljeduje tumačenje zneto iz sume Antonina od povraćenja blaga, ko bi kupljeno od kursari, ki razbijaju, butinaju i siluju suprotiva zakonu božjemu i cesarskomu, na listu 152. i sl.;

Kakovu pokoru spovednik ima dat grešniku, na listu 154. i sl.; Od sedam grihov smrtnih prepoved, na listu 160. i sl.; Nasljeduje pet načini, kimi djavaliskuša človlka va uru od semrti, ki su kruto koristne razumet nemoćniku prvo semrti, da bude znal borit se suprot djavlu, ki onda mnogih prehini, na listu 170. i sl.; Ovo su zlamenja, po kih se poznava, da nemoćnik ima brzo umreti, na listu 175.—177., onda su četiri lista prazna i četiri prazna lista iščupana, koji se ne broje.

Četvrti rukopis siže od lista 178. b. do konca zbornika, t. j. do lista 211. Imade i svoju posebnu originalnu glagolsku numeraciju“. U ovom su rukopisu na prvom mjestu četiri pjesme, i to: 1) Plač duše, ka je u pakal osujena, 2) Isus odgovara duši osujenoj, 3) Spomenutje od semrti i 4) Od suda božjega. Ove se pjesme iz Vranićeva zbornika nalaze u akademijском izdanju Marulićevih pjesama, i to prva na str. 234.—236., druga na str. 236. i 237., treća na str. 223. i 224. i četvrta na str. 229.—231., te se na Vranićev prijepis obazirao u akademijском izdanju i V. Jagić, samo pogriješio je Jagić, kada je tvrdio, da je Vranićev rukopis iz god. 1613., što nije, već je iz god. 1600., a brojka 13. je datum mjeseca rujna.

Osim ovih pjesama nalaze se u ovom četvrtom rukopisu još ovi članci: 1) Očitovanje proklestva, 2) Sućurij od bule, ka se zove „n a v e č e r i g o s p o d i n o v i“, očitovana od s. oca pape na veliki četvrtak v Rimi, 3) Zrcalo redovnikov, 4) Nasljeduje zrcalo redovnikov, ki ote služit svetu misu, 5) Nauk od ceremonij ili čašćenji i stvari osobitih i veće potrebnih službi svete mise, stumačeno i(z) rubrik misala rimskoga. 6) Na posljednjem (211. b.) listu nalaze se „kazi biskupski sahranjeni prisvitlomu i zveličeno(mu) gospodinu biskupu senjskomu i modruškomu“. Ovi kazi nijesu dovršeni, jer je na koncu rukopisa nekoliko listova iščupano.

Koliko je u ovom zborniku Ivan Vranić sam originalno napisao, dotično koliko je preveo, a koliko je prepisao iz starijih rukopiša, to se danas ne da ustanoviti. To će se moći ustanoviti istom onda, kada će biti naša stara hrv. glagolska knjiga bolje proučena. Danas možemo samo konstatovati toliko, da je Vranić cijeli ovaj zbornik sam, košto on veli, ispisao.

m) Ogromno djelo ili enciklopedija znanja, koje je bilo potrebito svakomu popu glagolašu.

U arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu čuva se ogromno djelo glagolskim pismom napisano pod signaturom I. d. 40. U inventaru se akademijском navodi ovo djelo pod naslovom: „Ivan pop iz Poljana kod Zadra, Tumačenje sv. pisma i nauka kršćanskoga te propovijedi (seculi XVI.)

Ja sam to djelo proučio, nu ne mogu se nikako složiti sa oznakom naslova, kakav se nalazi u akademijском inventaru. Prije svega ne mogu nikako dokučiti, zašto se je ovo djelo pripisalo Ivanu popu iz Poljana kod Zadra, jer se to ime gotovo nigdje u cijelom djelu ne spominje. Nadalje oznaka sadržaja nije također ispravna, a nije ni potpuna. Meni se čini više ovo djelo kao nekakva enciklopedija minimalnoga znanja, koje je bilo potrebno svakomu popu glagolašu. Koliko sam mogao opaziti, bilo je piscu ili bolje prepisivatelju ovoga djela najviše stalo do toga, da prikupi što više teološke građe u ovo djelo. Stoga i nije mnogo pazio, kako će ovu veliku građu poredati, prikazati i napisati. Stil mu je općenito slab i nedotjeran, a mjestimice i nejasan, tako da se čovjek mora dobro zamisliti kod nekih mjesta, da shvati, što je pisac baš namjeravao reći.

Dijalekat, kojim je djelo napisano, najbližnji je riječkomu i bašćanskomu dijalektu na otoku Krku, a nipošto zadarskomu ili uopće dalmatinskomu. Stoga i ne držim, da djelo potječe iz Poljana kraj Zadra ili uopće iz Dalmacije, već držim, da je bilo napisano ili kod riječkoga kaptola, koji se je služio u 16. i 17. vijeku u svojim službenim poslovima hrvatskim jezikom i glagolskim pismom, kao što napose pokazuje protokol istoga kaptola, koji se danas čuva u kr. zemaljskom arhivu u Zagrebu i koji sam ja priredio za štampu, te je izašao u „Starinama“. što ih izdaje Jugoslavenska akademija u Zagrebu, ili u gradu Krku možda u samostanu Franjevac trećoredaca.

Ne slažem se konačno ni sa oznakom vremena, koje je zabilježeno u novije vrijeme na koricama ovoga djela. Sudeći po pismu, a donekle i po papiru, konačno i po jeziku ne bih rekao, da je ovo djelo napisano u 16. vijeku, već pouzdano držim, da je napisano najranije u prvoj polovici 17. vijeka.

Jugoslavenska akademija dala je ovo ogromno djelo vaognuti i važe 19 kila i 95 dekagrama, imade 1569 strana u velikom folio formatu; samo što je na jednom mjestu 10 strana previše brojeno, a na drugom opet mjestu nije nekoliko strana brojanih, na dva je mjesta nekoliko iščupano.

Sadržaj je ovoga djela ovaj:

I. Od strane 1.—193. nalazi se povijest staroga zavjeta sa teološkim mjestimice razmatranjima, razdijeljena u 176. poglavlja.

II. Od strane 194.—203. nalazi se tavula ili prijegled cijeloga sadržaja ove knjige.

III. Od strane 203.—415. nalaze se korizmene propovijedi za sve gotovo dane u tjednu osim subote. Ove su propovijedi većinom prevedene iz sličnih talijanskih, kaošto za neke propovijedi izrijeком pisac spominje, tako odmah za prvu na čistu srijedu veli:

„Pripovidanje učinjeno u gradu Rimu velikomu duki od Toskane od redovnika Frančesko Capata, kanonigo kavalera s. Duha (str. 208.).

IV. Od strane 415.—477. nalaze se tumačenja sv. evanđelja i sv. vjere, većinom biblijska povijest novoga zakona i razna bogoslovna razmatranja.

V. Od strane 478.—715. nalazi se pripovidanje (propovijed) od Pavla Seneri (živio od 1624.—1694.) „sverhu zlobe čovičanske“, — pismo od Jone (ovdje nijesu brojene strane od 480.—489.), tumač sv. pisma i korizmene te uskršne propovijedi (drugojačije no one na str. 203.—415.).

VI. Od strane 716.—723. nalazi se razmatranje u blagdan gospe (a)nuncijate.

VII. Od strane 724.—822. nalaze se razmatranja o stvo-renju svijeta prije poroda Isukrstova godina 4053.

VIII. Od strane 823.—878. nalaze se članci: Na razgovoru duhovnomu lipo govorenje među redovnici, — razgovor varhu vire kršćanske postavljene među kršćane, — porođenje Isusovo u gradu Betlemu, — dalje sv. pismo novoga zakona sa nešto crkvene povijesti.

IX. Od strane 878.—879. nova tavula ili prijegled cijeloga sadržaja.

X. O svetom rozariju ili krunici od strane 880.—909. nalaze se ovi članci: 1. Veličanstvo svetoga luzarija tumači se u mirakulih mnogo darovanih devotim svetoga luzarija. — 2. Kako jest blažena Marija diva kraljica od svetoga luzarija, — 3. Kako biše s. Dumenigo sastavitelj s. luzarija, — 4. U koje vrime biše urdinan sveti luzarij i radi uzroka kojega biše naređen, — 5. Kako sv. Ludovik, kralj od Francije, korist i frut s. luzarija imadiše, — 6. Kako biše (krunica) od papa daro-

vana i drugih perlatov, — 7. Zašto se zove kruna sveti ruzarij i istumačenje svetoga ruzarija, — 8. Braća svetoga ruzarija, koja jest njihova skupščina, — 9. Kako se priimaju braća svetoga ruzarija, — 10. Ki oblig imadu oni, ki su upisani u skuli s. ruzarija? — 11. Kako mertvi mogu biti u skupščini svetoga ruzarija? — 12. Koji jest blagdan sv. ruzarija? — 13. Ko more učiniti skupščinu svetoga ruzarija? — 14. Kako imade prošćenje mnoge gracije i privilegiji? — 15. Koja stvar jest prošćenje od ruzarija neplenarija? — 16. Ča jest prošćenje puno od ruzarija? — 17. Kako se imade pripraviti prijeti prošćenja? — 18. Kada imadu prošćenje braća sv. ruzarija i mogu je uzdaržati u one dni? — 19. Kako se razumi, da je izvadjena duša od purgatorija? — 20. Prošćenje svetoga ruzarija more se svaki dan prijeti. — 21. Drugi del svetoga ruzarija, — 22. Sveti dil svetoga ruzarija i karita, — bolesnici, ki su u svetomu ruzariju upisani, — odrišenje svetoga ruzarija braći i sestram, — prošćenja svetoga ruzarija.

XI. Od strane 910—930. nalaze se mirakuli (= čudesa) verhu ruzarija, kojih se navodi 30 većinom iz 16. vijeka i nekoliko iz 15. vijeka. Najviše se je dogodilo tih mirakula u Španiji i Portugalu.

XII. Od strane 930.—945. nalazi se nauk krščanski, i to ovi članci: 1) Kako se imamo moliti svetim, 2) Način daržati sveti za naši dohturi i branitelji, 3) Nauk duhovni verhu svetih, 4) Začinite poštenje (= poštovanje) svetim, 5) Jedan, ki pertendi imati branitelji sveti, ča je tribi, 6) Verhu šćete, koju čini hudoba čoviku i duši našoj, šegvita istumačenje u pismu svetomu od mučenikov.

XIII. Od strane 946.—950. nalazi se „od smarti i svetih“ sa ovim člancima: 1) Verhu smarti, brane li sveti duše naše mreći?, 2) Mole li sveti za onih, ki su u purgatoriju za svoji divoti?, 3) Kako se imamo utikati svetim, dokle smo u svitu?

XIV. Od strane 951.—1125. nalazi se „Mudrost teoljije“ sa ovim člancima: 1) Vertal slave vertal sveti verhu vire, 2) koja štima imade, se nositi viri svetoj u svetom redu karščanskom, 3) Za biti sa gosp. bogom, zato ima se bog sluziti, 4) Ono velo kraljestvo nebesko verhu duša nevinih, 5) Od veličanstva sv. Trojstva i od bogova, kim se klanjaju narodi, 6) Stumačenje mlohavosti čovičanske i stvari druge od čovika u prilikah (ek)zemplov od veličanstva nauke, 7) Govorenje sverhu našega naslajenija providence bozije, to je fundament od zivota

karšćanskoga, stojeći šaldo u tvrdoj viri srдца, čekajući za zlo dobro imati, 8. Istumačenje verhu providence božje, 6) Sve stvari na svitu dohode radi vele potrebe čovika ali radi mudrosti, ma sve dohodi po volji božjoj ostran griha, 10) Svarhu gracije božje i vladanija svita, verhu srića svita i narodov, 11) Stumačenje našega spasenija jest u našoj ruci, ma jest potrebnost naše mučenje i trudenje: u trudu budi vaše spasenije, reče bog u Jenesu, 12) Sverhu jakosti skrovite odlučene istumačenje, 13) Stumačenje puta svetoga, da bog oće da bude sluzen u svakom zakonu, 14) Stumačenje dvora slave svete i pristulje Isusa Karsta suproc neprijatelom vire svete, 15) Vartal Isukrstov poljubljen, valja ljubiti stvari postavne, 16) Stumačenje veličanstva vartla ljubavi, ki se nosi Isusu, 17) Stumačenje veličanstva vartla svetoga, kako imamo biti divoti bogu i radi boga, 18) Tumače se mudrosti umiljene i devocijoni, 19) Ovo istumačenje ponizenija od molitve divote, 20) Stumačenje veličanstva vartla svetoga, kako se more sluziti interesom svita, 21) Stumačenje propasti čovičanske, 22. Istumačenje onih, koji čine vendetu neprijateljem, 23) Stumačenje sverhu poštenja (= poštovanja) svoga tila u libru vertla svetoga, 24) Stumačenje smarti u libru vartla svetoga, 25) U vertlu svetomu istumačenje sverhu dobro umriti, 26) Stumačenje vertla svetoga umarlosti duše čovičanske, 27) Istumačenje vartla s. verhu duše, kada se vraća iz tila, 28) Stumačenje vartla svetoga varhu duša mrećih u milosti božjoj, 29) Stumačenje veličanstva vartla svetoga varhu duša u pargatoriju, 30) Istumačenje veličanstva od svetoga vertla verhu tilov čovičanskih i verhu dumbine paklene, 31) Stumačenje veličanstva vartla svetoga varhu suda od muka paklenih i pravde njihove, 32) Stumačenje vartla svetoga svarhu raja nebeskoga i verhu duša dobrih, 33) Stumačenje vartla svetoga varhu raja nebeskoga, kuntencion blazenih, 34) Stumačenje tila i duše, da imade uskarsnuti naše tilo kako kuća bozjega templa, 35) Uskarsnuće Isusovo jest fundament našega uskarsnuća, 36) Stumačenje tverdine tila čovičanskoga i zelenje života uskarsnutoga dneva sudnoga, 37) Istumačenje stvarih onih, koje čovik libero čini njegovom kušencijom, 38) Istumačenje strašno od grišnikov i principov, vladavac, zigandov i vojnikov neprijatelj bozjih.

XV. Od strane 1126.—1334. nalazi se: „Istumačenje svetoga pisma, izvadjeno iz biblije latine, istumačeno u slovinski jezik po pripovidavci i naučitelji republike bnetaške u Bnecih,

istumačeno na pristolju crikve svete rimske i dignuto po pripovidaniju padre Antonio Napulitan, mudrac teolog, i preneseno u harvacki jazik ispisan od gos. don Ive Gardovića, sa članci-
 ma: 1) Istumačenje duha svetoga, 2) Istumačenje mudrosti teolo-
 jije u pismu svetomu, 3) Istumačenje 4. kapitula teolojije
 Antonija padre i Oelmo Napulitano od skupščine svete od Na-
 puli, 4) Istumačenje teolojije, 5) Istumačenje sv. Trojstva, 6)
 Istumačenje teolojije sverhu svetoga Trojstva, 7) Istumačenje
 teolojije svitlosti čovičanske, da sve stvari nisu drugo nego
 jedna šaka zemlje, 8) Istumačenje teolojije mudre, 9) Istuma-
 čenje teolojije verhu s. Trojstva, početak, dospitak, ki nima
 počelo ni dospivenje, 10) Istumačenje teolojije mudre svarhu
 s. Trojstva i Adamova neposluha, 11) Istumačenje teolojije mu-
 dre, 12) Istumačenje verhu teolojije mudre, dunbine vikovične
 slave, 13) Istumačenje teolojije mudrosti, 14) Istumačenje teo-
 lojije verhu piće, koju bog imaše dati čoviku, 15) Istumačenje
 teolojije verhu vire svete svitlosti sunčene. Tvoja svitlost ni
 drugo nego dar bozji! 16) Istumačenje teolojije mudre verhu
 svitlosti raja nebeskoga i glasi trumbita nebeskih i govorenje
 svita, — izašće teles iz grobov i kadi martvi u abisu bihu za-
 tvoreni, 17) Istumačenje teolojije mudre verhu jednoga boga
 i njegove ljubavi, 18) Istumačenje mudrosti od teolojije zrcala
 mudrosti, ki ljube svit, 19) Istumačenje čudnovatosti mudre
 teolojije ljubavi, 20) Istumačenje ljubeznivo, svitlost uzajde na
 nebo, 21) Istumačenje teolojije mudre ljubavi i zuhke rane
 čovičanske, 22) Istumačenje teolojije mudre varhu širine lju-
 bavi, 23) Istumačenje teolojije mudre, da isto bozanstvo jest
 na pravu brez nijedne trohe nepomislenja, 24) Istumačenje slave
 verhu mudrosti teolojije, verhu s. Trojstva, 25) Istumačenje
 teolojije od vikovične svitlosti, 26) Istumačenje sidališća mu-
 drosti teolojije u riči bozjoj, 27) Istumačenje ure i vrimenta,
 da bozanstvo nima počela ni dospitka i da izajde duša na
 sramotu tila, 28) Istumačenje teolojije verhu semogustva i mo-
 gućanstva (božjega), 29) Istumačenje teolojije varhu plamina
 od sardca gorućega, 30) Istumačenje teolojije varhu mudrosti i
 potrebe, 31) Istumačenje teolojije verhu sreće od libertadi, 32)
 Istumačenje svitosti nebeske i u tilu svitlosti od ljubavi, 33)
 Istumačenje lampa i dara božjega, 34) Istumačenje svega i
 delicije.

XVI. Od strane 1335.—1370. nalaze se članci od dive
 Marije u veliki četvrtak i u veliki petak, — od smarti Isusove,

— protest svakomu, ki zeli dobro umriti, — od Antihrista govorenje i od Marije dive govorenje.

XVII. Od strane 1371.—1439. nalaze se razmatranja „od mudrosti sv. pisma“, napose od Marije dive i o tpućenju Isukrstovu po Mariji divi.

Strane od 1380 —1395. su išćupane.

XVIII. Od strane 1440.—1569. nalazi se istumačenje zapovidi božjih, smartnih grihova i kazova ispovidi, napose još od svete mise zamen (= ispit), varhu dotrine mudrosti vridne u prediki. Posljednji ovaj dio imade većinom oblik dialoga.

Tko je pisac ovoga ogromnoga djela nijesam mogao nikako doznati. Ne držim piscem ovoga djela don Ivu Gardovića, koji se spominje u odsjeku XV., da je napisao „Istumačenje svetoga pisma“, koje da je originalno napisao padre Antonio Napulitani i koje da je bilo istumačeno u slovenski jezik (= hrvatsko-slavenski) po pripovidauci i naučitelji republike bneštške u Bnech, a sada preneseno u harvacki jazik. Vjerujem doista, da je don Ive Gardović. preveo odsjek XV „istumačenje svetoga pisma“ ponovno, ali ostalo bit će tudi rad. Dali je don Ive Gardović ili možda tko drugi cijelo prepisao, nijesam mogao ustanoviti.

Nastaje jošte pitanje, u koju je svrhu napisao pisac tako ogromno djelo. Ja držim, da je pisac u prvom redu htio prikupiti u jednu knjigu sve ono, što je držao, da je potrebno znati našim popovima glagolašima, a nema sumnje, da je ovakovo djelo moglo dobro poslužiti kao priručna knjiga osobito našim Franjevcima, koji su naobrazivali zreliju mlađ za popove glagolaše.

n) *Bogoljubna knjižica*, koja se nalazi u Studijskoj knjižnici u Ljubljani pod signaturom „Slawische Sammlung, futral 1. br. 368.“ i koja opsiže 45 listova. Knjižica je napisana koncem 15. ili početkom 16. vijeka. Najprije se govori o svetim sakramentima, koji imadu ljudski rod očistiti od istočnoga grijeha i izmiriti s bogom.

Iza toga se raspravlja o vjeri, pa o deset zapovijedi božjih. Nadalje se tumače molitve, kao „očenaš“ i „zdrava Marija“, govori se o ljubavi iskrnjega i o postu. Na koncu se nalazi razmatranje o majci božjoj i o pozdravljenju anđeoskom.

o) Tako zvani *Petrisov zbornik*, koji se danas čuva u arhivu župnoga ureda u Vrbniku. Znamenit bit će ovaj rukopis, koga do danas nije još nitko proučio. O njem imademo

tek nekoliko nejasnih i nepouzdatih bilježaka. Nu i iz tih bilježaka razabirem, da će spadati među najzanimivije hrv. glagolske spomenike. Opsiže 349 listova ili 698 strana, a čini se, da se nije ni cijeli rukopis sačuvao, da mu manjka konac.

Iz kazala, koje se nalazi na listu 320., doznajemo bar donekle, o čem se u tom rukopisu radi. Na prvom su mjestu knjige sv. Bernarda o patu, a zatim slijede članci vrlo različitoga sadržaja, kao : Čtenije ot bahornic, — čtenije rumanac troiski, — čtenije dobrog viteza Lundula, — početije knjig Kata mudroga, — slovo prēmudrosti Akirovê, — mirakuli divi Marije, — plač divi Marije, — gospoja hodila po mukah, — ot pticê halandri, — nauk sinu Virčadoru, — mirakul ot tela božija, — tlkoranije evanjelija, — od nature orla, — od sudnjega dne, — ot pakla, — slovo meštra Polikarpa, — čti mudrost veliku lucidarija, — čtenje sv. Jerovima Hrvatima, — više životopiša svetaca, — o ispovijedi, o došašću Isusovu, o Solomunu, o Avramu i t. d.

Osim toga imade u tom rukopisu i nekoliko pjesama, kao pjesme o blaženoj djevici Mariji i božične pjesme.

Znameniti ovaj rukopis napisan je oko god. 1468., košto razabiremo iz jedne bilješke, u kojoj se govori o prestupnim godinama na listu 236.

p) Tako zvani *Dminićev zbornik*. Ovaj se zbornik čuva kod kanonika Jakova Dminića u Krku. Na žalost nije još proučen. Opsiže 106 listova, od kojih imade više oštećenih. Na početku manjka 9 listova, osim toga nestalo je još više listova i u sredini i na koncu. Koliko za sada znamo, radi se u ovom rukopisu o smrtnim grijesima i o grijesima uopće, napose o grijesima u braku, nadalje o 10 zapovijedi božjih, o krepostima ili moći kardinala i o slučajevima (kazima), od kojih može pokornika odriješiti samo biskup.

Rukopis ovaj bio je napisan u prvoj polovici 16. vijeka. Jedna kasnija bilješka polazi iz god 1561.

r) *Fatevićev zbornik*. U arhivu Jugosl. akademije nalazi se pod signaturom IV. a. 141. zbornik, koji imade danas 78 listova ili 156 strana u osmini. Nu rukopis je imao prvotno više listova. Košto pokazuje starija glagolska paginacija, manjka odmah na početku 5 listova, zatim manjkaju listovi 14., 15., 16., 17., 55., 79., 80., 81. i 82. ili u svem 14 listova ili 28 strana.

Prof. Ivan Milčetić uvrstio je ovaj zbornik u svojoj „Hrv. glagolskoj bibliografiji“ na str. 340.—344. među zbirke pripo-

vijedi, dok u istinu članci, koje bi mogli nazvati propovijedima, zapremaju jedva polovicu današnjega zbornika. Takovi bi mogli biti članci na originalnom 6. (t. j. na današnjem prvom) listu, što je konac jedne propovijedi, članak od lista 7 a.—9. b., koji je razmatranje ili propovijed na obrizanje, članak od lista 9b.—13b., koji je razmatranje ili propovijed na Malu gospodu (8. IX.) nedovršen, jer su isčupani listovi 14.—17., članak od lista 18 a.—23 a., koji nema početka i koji je razmatranje ili propovijed ili još bolje pripovijest o Adamu i Evi i o drvu, koje je izraslo nad mrtvom glavom Adamovom, članak od lista 23 a.—27 b., koji je razmatranje ili propovijed u prvu nedilju prišastva, članak od lista 27 b.—31 b., koji imade naslov: „Na vznesenije divice Marije kapitul“, članak od lista 36 a.—39 b., koji je prava propovijed po svoj prilici za veliki petak, članak od lista 39 b. do 41 b., koji imade naslov: „Ovo je (v) prvu sredu korizme govorenje“, članak od lista 41 b.—44 b., koji imade naslov: V četvrtak prvi posta (govorenje)“ i članak od lista 44 b.—52 a., koji imade naslov: „V petak prvi posta (govorenje)“. Ova tri posljednja članka su preradba ili prijepis iz tako zvanoga Koluničeva zbornika ili kvarezimala, koji su čuva u arhivu Jugosl akademije pod signaturom III. a. 51. i što ga je prof. M Valjavec izdao, ili iz akademijskoga rukopisa III a. 19., koji je također prijepis iz Koluničeva zbornika. Još bi mogli uvrstiti među propovijedi članak od lista 84 a.—87 a., koji imade naslov: „Veli petak“ i članak od lista 87 a.—88 a., koji imade naslov: „Nedilja meju oktabu efifanije“.

Prema tomu mogli bi istom dvanaest članaka, koji zapremaju od 78 sačuvanih listova 39 lista, prozvati propovijedima dočim je ostali dio rukopisa ispunjen sadržajem, koji ne bi mogli ni za nuždu prozvati propovijedima. Ostali dio rukopisa, imade ovaj sadržaj:

a) Se je, kako izgubiše oni suci, ki gospodina boga na smrt osudiše, od lista 31 b.—34 a.; b) Od koliko je deli Adam stvoren? i još neka druga pitanja od lista 34 a.—36 a.; c) Zarcalo duhovno, dano vanka po ocu poštovanomu fr(a) Anjelu Milanežu. Ovo tumačenje je izvajeno zgor rečenoga libra, koji je u štampi latinskoj, ko pripisa iz latinskoga u slovinski počtovani gospodin Ivan Žorulić, Pažanin, a sada po milosti božijoj pop Mikula Fatević, budući kapelan na Ravi, ispisah isti libar na 15. dan miseca fedrara 1617. od lista 53 a.—84 a. Članak „Zarcalo duhovno“ nije ni u kakvoj svezi sa predašnjim

člancima, već je to posebno djelce, koje raspravlja većinom u obliku dijaloga o raznim vjerskim pitanjima poput drugih udžbenika za žakne. U tom se djelcu raspravlja o Antikrstu, koji se opisuje u 12 točaka, govori se o znacima, koji će se javiti prije konca svijeta i općega suda (nepotpuno, jer je list 53. iščupan), o uskrснуću svih ljudi i o sudu Isukrstovu, o potrebi općega suda, o mjestu, gdje će biti opći sud, — u dolini Jezofatovoj blizu gore maslinske, gdje je uzašao Isukrst na nebo, o očistilištu (purgatoriju), o pokori, dali su pokoru učinili Adam i Eva i dali su u raj u nebeskom, kakav je grijeh Adama i Eve, dali obični ili smrtni ili maleni, o besmrtnosti duše, što misli čovjek u času, kada mora umrijeti, o napastovanju vragova prigodom ljudske smrti, navađa se molitva ili bolje izjava o kršćanskoj privrženosti i odanosti bogu prije smrti, o molitvama grijешnika u očistilištu (zatiм manjkaju četiri lista 79., 80., 81. i 82.), pa se nastavlja u članku, koji nema početka, o mjestu Isukrsta i ostalih svetaca na nebu. Djelo „Zarcalo duhovno“ završuje na listu 84a. ili sa listom do danas sačuvanim 69a.

Na listu 88. dolaze pitanja sa odgovorima, kao: Zač pusti naš Isuhrist oči svoje zaviti? — Zač gospodin Isuhrist prija mnoge psosti i hude besede va uši svoji? — Zač naš gospodin Isuhrist prija muku na ruke svoje prisvete, da je čavli pribiti? — Zač naš gospodin Isuhrist prija muku na noge svoje i da je čavli pribiti? — Zač naš gospodin Isuhrist prija muku na prsi svoji i da je otvoriti oštrim kopjem? — Zač gospodin Isuhrist prija muku na glavu svoju presvetu i da ju trnjem venčati? — Iza toga dolaze upute, kako da valja dolaziti k misi, svrševati sveti oficij, govoriti jutrenju, primu, tercu, zatim šekstu, nonu i vičernu kumpletu.

Na listu 89a. i 90b. dolazi pjesma „Pozdravljenje andeosko blaženoj djevici Mariji, zatim upute u pobožno vršenje kršćanskih dužnosti. Od lista 90b. do 92. govori se o ženi, koja se je razumjela u čarolije i koju je vrag uputio, da si pričuva prigodom sv. pričesti hoštiju, koju da neka metne u svoje ulj-nike (pčelce), pa da će joj pčele mnogo meda dati. Na 92. listu nalazi se jošte priča o smokvi, koja nije ploda davala. Posljednji je list (93) oštećen, na kom se nalazi među ostalim i jedna bilješka Mikule Juričića. Inače na koncu rukopisa ne manjka ništa.

Košto se vidi iz navedenoga sadržaja, ovaj je rukopis obič-

na bilježnica, u koju je unos: o pop Mikula Fatević vrlo različitu literarnu građu.

s) Razmišljanja ili razmatranja o životu i djelima Isukrstovima. O ovom djelu imademo danas, koliko mi je poznato, samo jedan rukopis, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom IV. a. 63. a. Ali i ovaj je rukopis vrlo manjkav. Na početku mu manjka 37 listova, osim toga listovi 47.—50., 58., 60.—82., 95.—97., 99.—105., 113., 114., 122. i 133., a završuje sa listom 141., iza koga manjka više listova. U svemu imade ovaj rukopis 62 lista, a morao ih je imati barem 150.

Iz sačuvanih listova ovoga rukopisa ne možemo razabrati ni tko ga je napisao ni kada ni gdje. Sudeći po paleografskim osobinama rukopisa, možemo prilično sigurno ustvrditi, da je napisan u drugoj polovici 17. vijeka vjerojatno na otoku Krku, jer imade više osobina bašćanskoga narečja. Nu ne držim akademijski rukopis originalom ovoga djela već prijepisom. Prema tomu bit će original napisan prije, po svoj prilici u prvoj polovici 17 vijeka, ako ne i u 16. vijeku.

Po načinu svoga razlaganja dosta je slično ovo djelo Blagdanaru popa Filipa iz Novoga Vinodolskoga, o kom sam ja govorio gore, samo što su ondje različiti životi svetaca, a u ovom djelu samo život i djela Isukrstova.

Prepisivatelj ovoga rukopisa nije prepisao cijeloga originala, već je neke kapitule ili poglavlja ispustio, što je držao, da nije potrebno ili shodno za povjereni njemu narod.

Podpunih razmišljanja imade u ovom rukopisu 25. i to: 1) Razmišljanje vele devoto i slavno od vodokršč, kako tri kralji dojdoše i dara donesoše i ka(ko) se u ovi dan od trideset lit krsti. Kapitul 9. Od lista 39 b.—43 b.; 2) Razmišljanje od onoga, ča se zgodi u jaslach, pokle se kralji diliše, kako onde divica staše i kako se nakon trideset i devet dan dili. Kapitul. 10. Od lista 43 b.—44 a.; 3) Razmišljanje vele boliznivo, kako se Isus s majkom vrnuše iz Egipta. Kapitul 13. Od lista 52. a.—56 b. 4) Razmišljanje, kako Nazarećani htijahu sladkoga Isusa niz jednu stenu, tusnuti. Kapitul 32. Od lista 83. b.—84 b.; 5) Razmišljanje, kako jednoč Isus upita učenike, ča govorahtu ljudi, tko je sin božji. Kapitul 39. Od lista 84 b.—87 a.; 6) Razmišljanje, kako se Isus priobrazi prid učenici i pokaza im siavu svoju. Kapitul 40. Od lista 87 a.—89 a.; 7) Razmišljanje, kako Isus dvakrat zagna iz templa onih, koji prodavahu i ku-

povahu u templu. Kapitul 41. Od lista 89 a.—90 b.; 8) Razmišljanje, kako Isus navisti Žudijem jednu strašnu priliku od vinograda. Kapitul 44. Od lista 90b.—92 b.; 9) Razmišljanje, kako Žudiji hotijahu Isusa uhititi u govorenju, da ga puku omraze. Kapitul 45.; 10) Razmišljanje, kako Isus naredi i učini sveti sakrament i kum(u)nika apostole i kako oni golar, u komu večeraše, obrnu v drugi kamik. Kapitul 57. Od lista 106 a.—108 a.; 11) Razmišljanje o(d) troje molitve slatkoga Isusa od krvavoga pota i kako stroji njega. Kapitul 58. Od lista 108 a.—112 b.; 12) Razmišljanje, kako slatkoga Isusa na pristolje posadiše i trnovom krunom okruniše, kako puna ran i krvi puku ukazaše. Kapitul 61. Od lista 123 a.—125 a.; 13) Razmišljanje vele boleznivo, kako slatki Isus bi osujen na smrt od križa. Kapitul 62. Od lista 125 a.—127 b.; 14) Razmišljanja od sedam riči, ke reče Isus na križu. Od lista 127b.—129a.; 15) Razmišljanje, kako Isus izdahnu na križu. Kapitul 70. Od lista 129 a.—129 b.; 16) Razmišljanje, kako Isusu prsi otvoriše, pokle priminu na križu. Kapitul. 71. Od lista 129 b.—130 b.; 17) Razmišljanje, ča se zgodi o večernjoj oni isti dan od smrti Isusove. Kapitul 72. Od lista 130 b.—131b.; 18) Razmišljanje od onoga, ča se zgodi u veliki petak o kumplitoj, kako Isusa u greb postaviše. Kapitul 73. Od lista 131 b.—132 a.; 19) Razmišljanje, kako se gospodin Isus trima Marijam prikaza, dvima tetam svojim i Mariji Mandaleni, gredući one od groba. Kapitul 78. Od lista 135 b.—136 a.; 20) Razmišljanje, kako se gospodin Isus prikaza Jakovu malomu, koji tri dni ne okusi ništare do Isusova uskrsnutja. Kapitul 79. Od lista 136 a.—136 b.; 21) Razmišljanje, kako Isus oni isti dan stavi svete oce u raj zemaljski. Kapitul 81. Od lista 136 b.—137 a.; 22) Razmišljanje, kako se prikaza dvima učenikom, koji o njem govorahu, gredući u kaštil Emaus. Kapitul 82. Od lista 137 a.—138 b.; 23) Razmišljanje, kako se prikaza onim, koji bihu zatvoreni u kući zajedno z gospojom na dan uskrsnutja u večer. Kapitul 83. Od lista 138 b.—139 b.; 24) Razmišljanje, kako se prikaza Isus osmi dan svim zajedno i Toma š njimi budući. Kapitul 84. Od lista 139 b.—140 a. 25) Razmišljanje, kako se prikaza u Galileiji gori taborskoj. Kapitul 85. Od lista 140 a.—140b.

Osim ovih potpunih razmišljanja imade i 12 nepotpunih, i to: 1) Konac zamišljanja o porodu Isukrstovu. Od lista 38 a.—39 a.; 2) Razmišljanje, kako prečista diva četrdeseti dan prikaza sinka i sebe u tempal, gdje se skažuje priveliko noniženje Isusovo i divičino. I ovi dan zovemo kandaloru. Kapitul 11, (konac manjka). Od lista 44 a.—46 b.; 3) Bijeg Marije s

Isusom u Egipat. Kapitul 12. (Početak manjka). Od lista 51 a.—52 a.; 4. Razmišljanje, kako divica izgubi Isusa i kako ga najde u templu treći dan među dohturi, sideći i razumno se prigovarajući. Kapitul 14. (Konac manjka). Od lista 56 b.—57 b. i 59 list; 5. O ubitstvu Ivana Krstitelja. (Početak manjka). Na listu 83 a. i b.; 6. Razmišljanje, kako se Isus povrnu od grada Jefrema k majci i prijateljem u Betaniju. Totu ga Marija pomaza pomastju predragom. Kapitul 52. (Konac manjka). Na listu 94 a. i b.; 7. Razmišljanje na Cvjetnicu. (Manjka početak i konac). Na listu 98.; 8. Razmišljanje, kako Isusa uhitise, izbiše, isku-boše i svezaše i nemilosrdno u Jeruzolim povedoše. Kapitul 59. (Manjkavo u sredini); 9. Na listu 122., koga je nestalo, manjka jedno razmišljanje; 10. Razmišljanje od onoga, ča se zgodi u veliku sobotu i kako se učenici u velu sobotu skupiše k Mariji i staše vas dan š njom razgovarajući. Kapitul 75. (konac manjka). Od lista 132 a.—133 b.; 11. Razmišljanje o uskrsnuću Isukrstovu. (Početak manjka). Na listu 134. i 135 a. i 12. Razmišljanje, kako naš sladki Isus nakon četrdeset dan, pokle uskrsnu, pojde na nebesa. Kapitul 88. (Konac manjka). Od lista 140 b. do 141 b.

Pored ovih manjkavih razmišljanja manjka više cijelih na početku i koncu rukopisa.

t) Hrvatska glagolska djela oca fra Rafaela Levakovića, koji se rodio u Jaski oko god. 1590., a umr'o u Rimu oko god. 1653. Fra Rafael Levaković najpoznatiji je danas hrvatski glagolski pisac. Opširno je proučio njegov život Ivan Kukuljević Sakcinski u svom djelu: „Književnici u Hrvata s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vijeka.“ Pisao je na latinskom i hrvatskom jeziku. Opčeći u Rimu sa ruskim unijatima, unosio je u crkvene knjige, osobito u svoj misal i brevijar mnoge rusizme, kada mu je bio povjeren posao oko izdavanja novih crkvenih knjiga za naše popove glagolaše, koje su rusizme prihvatili i kasniji izdavači crkvenih naših knjiga. U knjigama, koje nije napisao za strogo crkvene ili obredne svrhe već više za naobrazbu naših popova glagolaša, služio se je hrvatskim jezikom, koji je znao također natruniti čas više čas manje rusko-slavenskim natruhama. Hrvatskim je jezikom napisao ova djela: α) Nauk karstjanski kratak, da se može lasno na pamet naučiti, prenapravljen i prepisan slovni b. Jeronima Stridonskoga trudoljubljem otca fra Rafaila Levakovića iz Jastrebarske, redasv. Frančiska brat manših obluževajućih, države

Bosne-harvatske, svetoga bogoslovja naučitelja i pripovidavca. Djelo je ovo izašlo u Rimu štampom propagande 1628. u 12° strana 68., β) Ispravnik za jereji (= svećenike) ispovidnici i za pokornih, prenesen nigda s latinskoga jezika u slovinskij po popu Šimunu Budineu, a sada pismeni glagolskimi ispisan i napečaćen o. Rafailom Levakovićem. Djelo je izašlo u Rimu štampom propagande 1635. u malenoj osmini str. 298. Prvotno je ovo djelo preveo po meštru Polanku Zadraniu pop Šime Budineo (ili Budinić) i izdao latinskim pismenima u Rimu 1582., a sada glagolskim pismenima R. Levaković. Na prvom se mjestu nalazi pjesma „Duh Budineov otcu Rafaelu Levakoviću knjigočiji slovinskomu“, ispjevana u srokovanim dvanaestercima. Zatim slijedi predgovor „brata Daniela Grozdeka, malobraca države Bosne-hrvatske“. Cijelo se djelo dijeli u dva glavna dijela : u „Ispravak za jereji“ (Direttorio per li sacerdoti) od strane 7.—88. i u „Nadodatje direktorija ili ispravnika“ od str. 88.—291., dok se od str. 292.—298. nalazi Skazavac (= kazalo) onih, koja u ispravniku izderžet se“. Ovo su djelo marljivo popovi glagolaši čitali i prepisivali. Pored ova dva Levakovićeva djela, koja su hrvatskim jezikom i glagolskim pismenima štampana, spominje Kukuljević još njegovu rukopisnu raspravu „O pismenima starih llira“. U izdanju Krnarutićeva „Vazeća Sigeta grada“ od god. 1639. izašle su i dvije pjesme Levakovićeve latinskim slovima i to : „Pozdrav presv. gosp. Jurju knezu Zrinskomu, sadašnjemu hrvatskomu banu“ i „Natpisanje u osmoretke o. fra Rafaela Levakovića iz Jastrebarske u pohvalu pjesnika Krnarutića“.

Slavenohrvatskim je jezikom izdao 1629. knjižicu : Azbukvidnjak slovinskij, iže općenim načinom psalterić nazivajet se pismom b. Jerolima Stridanskago prenapravljen o. fra Rafaelom Levakovićem Hervačaninom, čina manših brat, obsluževajućih države Bosne-Hervatske. U Rimu va vitiskalnici svete skupščini ot razmnoženija veri, leta 1629. Ova je knjižica doživjela drugo izdanje god. 1693., u maloj osmini, str. 31. Knjižica ova imade osim glagolske i ćirilске azbuke psalme Davidove, pjesme i različite molitve za djecu. Pjesme su mu sastavljene hrvatskim jezikom i slaveno-hrvatskim u srokovanim dvanaestercima (u sredini i na kraju) ili u srokovanim osmercima.

Glavni rad Levakovićev bio je posvećen izdavanju strogo crkvenih knjiga (misala i brevijara) i naučnih latinskih djela.

t) Hrvatska glagolska djela fra Antona de Pope, Fra Anton de Pope rodio se je u selu Brscima na otoku

Krku oko god. 1600. God. 1625. bio je u samostanu sv. Mikule na Porozini na otoku Cresu, a god. 1630. u samostanu svete Marije na Glavi otoka (Glavotoku) na otoku Krku. Od njega nam se je sačuvao glagolski rukopis, koji se čuva u arhivu Jugoslovenske akademije pod signaturom l. a. 45. Rukopis imade 178 numerovanih listova glagolskim brojkama i nekoliko nenumерованиh. Naknadno je netko označio listove i arapskim brojkama, koje se brojke ne slažu sa originalnim glagolskim brojkama. U rukopisu manjkaju listovi 4.—13. Većina ovoga rukopisa ispunjena je pjesničkim proizvodima, ali ima u njemu i strogo teoloških djela. Za većinu djela kaže pisac fra Anton de Pope, da ih je prepisao iz knjiga bosanskoga franjevca Matije Divkovića, premda su bila ta djela većinom poznata i u starijoj glagolskoj knjizi. Divković je samo djela poznata već prije u hrv. glagolskoj knjizi ispravio ili dotjerao prema bosanskomu izgovoru i štampom izdao. Uopće vidimo usku duševnu vezu između bosanskih franjevaca i naših popova glagolaša napose franjevaca glagolaša. Književni rad bosanskih franjevaca bio je samo posebni ogranak hrv. glagolske knjige. Razlika je između hrvatske glag. knjige i „bosanske samo formalna u pismu i dijalektu. Glagolaši pisali su glagolicom i čakavskim narječjem, a bosanski franjevci ćirilicom (bukvicom) i štokavskim narječjem. Međutim bilo je i franjevaca u Dalmaciji, koji su pisali ćirilicom štokavskim narječjem.

Zbornik fra Antona de Popea sadržaje ova djela :

1. Gospin plač, od lista 14.—21., nema početka. Djelo je napisano u stihovima. U Divkovića imade naslov : „Pláč blažene divice Marije“.

2. Prilike Isuhristove vele lipi (verši) od lista 21—24. Let božjih 1625. miseca aprila na dni 25.

3. Molitve na verše složene na poštenje gospodina Isuhrista, našega spasitelja, od lista 24.—31. Ovdje se nalazi pet molitava i pjesma : „Vele slatko i bogoljubno prigovaranje meju križem i gospom divicom Marijom“.

4. Verši, kako Abram po zapovidi božjoj hotijaše prikazati na posvetilišće jedinoga sina svoga Ižaka, koji verši ispisavši sr(p)ski i ispravivši mnoge stvari bogoslovac fra Matij Devković iz Jelešak is provi(n)cije Rjetine Bosne prikaza nje svetomu oficiju inkvizicioni ali iziskovanja. Sveti oficije vidivši, da je to stvar vele bogoljubna i zato dopusti, da se šta(m)pa i bi šta(m)pano u Bneci 1616. po Petru Mari Bertanu z dopušćenjem svete

majke crikve. Iz iste šta(m)pe pripisah ovimi slovi ja fra Anton de Pope, fratar pokornih tretoga reda svetoga Fra(n)čiška, stojeći za misnika pri svetom Mikuli na Porozinu let božjih 1625. miseca decebra na dni 10. Od lista 31.—49.

5. Život svete Katarine, složen u verši, koje verši ispisavši sr(p)ski i ispravi(v)ši mnoge stvari bogoslovac fra Matij Dejković iz Jelešak iz provi(n)cije Bosne Rintine, prikaza nje božastvenu oficiju inkvižicioni aliti iziskovanja. Sveti oficij vidivši, da je stvar vele bogoljubna, zato dopusti, da se može šta(m)pati. I bi šta(m)pano u Bnecih na 1616. po Petru Bertanu z dopušćenije(m) svete crik(v)e. Prepisah u hrvacki jazik ja fratar fra Anton de Pope, Krčan, stojeći za misnika pri svetomu Mikuli na Porozinu, let božjih 1625. miseca decebra na dni 17. Od lista 49.—78.

6. Počinjaju razlike molitve vele lipe, vridne i korisne koliko za redovnike koliko za svitovne ljude, koje molitve skupi i stumači iz dijačkoga jazika u bošanski jezik sr(p)skimi slovi bogoljubni bogoslovac fra Matij Dejković iz Jelešak. Videći i šteći te knjige ja fratar Anton de Pope od Brzac, rodnom s Krčkoga, fratar pokornih reda tretoga svetoga Fra(n)čiška s milostju b(o)žju i blažene divice Marije pripisah je hrvacki Štampivaju se u (B)neci 1616. z dopušćenje(m) svete majke crikve. Od lista 78 do 110.

7. Ružarij blažene i slavne divice Marije. Od lista 110.—120

8. Nauk krstjanski s mnogimi stvari duhovnimi i vele bogoljubnimi, koj nauk o(d) Ledezmova i Belarminova nauka ujedno stisnu i složi bogoljubni bogoslovac fra Matij Dejković iz Jelešak, reda svetoga Frančiska i šta(m)pava se u Bnecih na 1616. po Petru Mari Bertanu z dopušćenjem starijih svete majke crikve. Spisane hrvacki po fra Antonu de Pope, rodnom Krčanin. Počinja nauk krstjanski. Prigovaranje meju naučiteljem i učenikom. Naučitelj pita, a učenik odgovara. Od lista 121. do 167. Među ostalim nalaze se i „Male letanije gospine“ (od lista 163.—165.).

Cijeli ovaj „nauk krstjanski“ završuje riječima: „Dospih. je na 15. dan misesa pervara prvi petak korizme, let božjih tekućih 1630., stojeći pri svetoj Mariji na Glavi otoka, stojeći za misnika ja fra Anton pridivkom de Pope, rodnom Krčanin“.

Iza toga nalaze se razni blagoslovi, kao blagoslov od kruha na Blaževu (na listu 168.), blagoslov voća, blagoslov za svaku stvar, koja se blaguje, blagoslov zelija svakoga (na listu 169.)

Na koncu se nalazi „Red ili način službe kršćenja na listu 170.—177., što ga je fra Anton de Pope svršio prepisati 20. veljače 1630.

Drugom je rukom naknadno napisan članak o proščenjima i milostima, gdje se govori o otpustima grijeha, što su ih izdale razne pape, osobito papa Pavao V. i Grgur XV. (na listu 178. i dalje). Iza toga slijede još neke bilješke bogoljubnoga sadržaja (kao: ča je pištula? — odrišenja, furma od spovidi, — ča zlamenuje, da redovnik oštiju dviže više glave na svetoj misi itd.), koje nijesu među sobom u sadržajnoj vezi, košto ni s ostalim člancima ovoga rukopisa.

u) Hrvatska glagolska djela fra Marka Kuzmića (ili Kuzmićevića). Fra Marko Kuzmić rodom je bio iz Zadra, gdje je stupio u treći red sv. Franje. Živio je u raznim samostanima trećega reda sv. Franje, tako god. 1724. i 1725. u samostanu sv. Ivana Krstitelja u Zadru, a god. 1730. u samostanu sv. Pavla prvoga pustinjaka na otoku Galevcu ispod Zadra. Književno je radio u prvoj polovici 18. vijeka. Za sada su mi poznata ova njegova djela:

1. Govorenje duhovno i nauk za žakni, koji se žele dobro zaminati za prijeti redi sveti, i za redovnici mladiji, koji jišču zaminati se za parokije ili kapelanije i za ispovidnici, koji išču imiti oblast od ispovidi, a najparvo za parokijani, koji žele pripovidati puku svomu. Bi dan na svitlo videnje po p. ocu f. Marku Kuzmiću, Zadraninu, i prikazan. Sadržaj ovoga djela je ovaj: Na prvom se mjestu nalazi „Pozdrav bogoljubnomu štociu“. Zatim govori o latinskom i glagolskom alfabetu, kojima se Hrvati služe, košto i o nedostacima latinskoga alfabeta za hrvatski jezik. Iza toga slijedi „Tavla alitvam skazanije od svih poglavjih i ostalih stvari i dilovanjih, koja se uzdarže u ovih knjigah. Zatim slijede govorenja, i to: 1. Govorenje više svetoga posluha. Ovo govorenje imade 5 prilika ili primjera, kojima se govorenje razjašnjuje, i to: a) Vele lipa prilika, kako kripost svetoga posluha bi moguća, da se pošalje anjeo iz nebesa za pomoći poslušnike božje, b) Prilika, kako jedan koludar radi kriposti s. posluha projde posrid kokodrilov i ništar mu ne naudiše i zatim uskrisi jednoga martvoga, c) Vele lipa prilika, kako posluh ima se učiniti u oni čas, kako se zapovide, d) Prilika, kako jedan koludar za učiniti posluh starešini svomu, bi napastovan od jednoga djavla, da li ga koludar pridobi i e) Prilika, kako je posluh dražji bogu nego li da se čovik učini remeća alitvam pelegrin.

2. Govorenje više prvoga versa „od pomiluj me, bože!“ koje se može vazda govoriti . . . ili govorenje svarhu griha.

3. Govorenje više molitve. Ovo govorenje imade 7 prilika, i to: a) Prilika, kako molitva jednoga pustinjaka zabrani đjavlu putovati, b) Prilika, kako po molitvi jednoga uboga čovika bi jedan oslobojen od smarti, c) Prilika, kako jedan knez htijući pojtiti na jedan put priporuči se molitvami jednoga ubogoga i, dokle činjaše za njeга molitvu, bijaše vele srićan, a pokle ne činjaše, bijaše nesrićan, d) Prilika, kako učinivši molitvu niki koludri za jednoga drugoga koludra, koji bijaše osujen u muke paklene, bi spasen po kriposti svete molitve, e) Prilika, kako jedan redovnik priporuči se molitvam jedne bludnice i radi toga ona se pokaja i učini dostojnu pokoru za grihe svoje, f) Prilika, kako, jedna žena govoreći očenaš, dohajaše jedna golubica uzimati suze njeje, a kad govoraše saltir, ne dohajaše i g) Prilika, kako sveta Elizabeta, čineći molitvu za jednoga mladića, a mladiću se činjaše, da vas gori ognjem živim.

4. Govorenje više četvrte zapovidi gospodina boga. Ovo govorenje ima 8 prilika, i to: a) Prilika, kako jedan otac dopušti svomu sinu sva svoja dobra, da li sin poče oca zlo daržati i zatim se poboljša isti sin i štovaše oca, b) Prilika, kako jedna mati bijaše osujena od sudac, da umre od glada u tamnici i življaše samo od parsov mlika hćeri svoje, ka ju dojaše, c) Prilika, kako jedan otac hotijući umriti, htijaše ostaviti sva svoja dobra trim sinovom svojim, da li mlaji ga razgovori, d) Prilika, kako jedan, u komu bijaše djavao, smijaše se i rugaše jednomu, koji zijaše jednu polaču, e) Prilika, kako dva sina bijahu proklinjani od svojih starjih i oba zlom smartju umriše, f) Prilika, kako jedan sin psujući i priteći materi svojoj po sudu božjemu ubi sam sebe, g) Prilika, kako jedan otac proda sva svoja dobra dvim hćeram, da li one čineći mu zlo društvo mudro ih privari i h) Prilika, kako radi zle prilike, koju davaše otac sinu, sin učini se zao i bi osujen na sohe da se obisi.

5 Govorenje više božastvenoga oficija za u svako vrime. Ovo govorenje imade 3 prilike, i to: a) Prilika, kako jedan djavao rugaše se s jednim redovnikom, koji govoraše oficij s nepomnjom, b) Prilika, kako jednomu svetomu čoviku bi dano viditi, gdi blažena divica Marija s mnoštvom anjelov stahu pri oltaru i klanjahu se vele poniženo, kada se kantaše u koru oni slavni veras „Slava ocu!“ i c) Prilika, kako djava udari jednoga čovika, koji ne bijaše se poklonio, kada se govoraahu one riči u virovanju „i upultio se jest od duha sveta iz Marije dive“

6. Govorenje, koje se vazda može govoriti i u svako vrime, a navlastito u nedilju prid čistom sridom, rečenu nedilju pokladnu. Ovo govorenje imade dvije prilike, i to : a) Prilika, kako je najdražje g(ospodi)nu Isukarstu, da čovik razmišlja prigorku muku njegovu, i b) Prilika, kako jedan težak razmišljajući muku Isusovu i radi toga bi oslobojen od muke paklene.

7. Govorenje u čistu sridu.

8. Govorenje, koliko je težak grih psovati boga ili svetih njegovih. Ovo govorenje imade 3 prilike. i to : a) Prilika, kako jedan psovaše, a djavao ga zaduši i ponese u muke paklene, b) Prilika, kako jedan, budući prisega krivo, bi ubijen od djavla i ponešen u pakao i c) Prilika, kako tri čovika, budući krivo prisegli suprotiva jednomu biskupu, i sva tri zlom smartiju umriše.

9. Govorenje u parvu nedilju korizme.

10. Govorenje drugo od napastovanja u prilike, koje se može u svako vrime govoriti i pridati k drugomu govorenju, kako se bude priličnije viditi onim, koji nastoje na takovo koristno dilo. Ovo govorenje imade 4 prilike, i to: a) Prilika, kako nije čoviku zadovoljno ni prijatno ufati se u svoja dila, koja čini sam po sebi, nego li u ona, koja su narejena i zapovidana od starjih, b) Prilika, kako djavli napastuju ljudi, za neka ne budu sahranjeni, a to za neka kasnije dojde strašni dan suda, strašeći se dočekati onu setenciju strahovitu, koju ima g(ospodi)n učiniti prokletim, c) Prilika, kako zaradi krive prisege djavao jednomu čoviku uze od svašta, što imaše, i odnese u jednoj sparti prid svoga kralja, zašto ne dade lemozine i d) Prilika, kako jedan čovik s ženom svojom bijahu napastovani, da se obise, da li po volji božjoj bihu pomoženi od anjela stražanina i oslobojeni po zlamenju s križa.

11) Govorenje treto od napastovanja, koje se u svako vrime more govoriti.

12) Govorenje četvarto od napastovanja, kako s petimi načini djavli napastuju čovika na čas smrti njegove.

13) Govorenje u drugu nedilju korizme.

14) Govorenje, koje se može vazda govoriti, koliko je velika slava, koju uživaju blaženi na nebesi i koliko je vridno i sveto služiti g(ospodi)nu bogu u čistoći i u svetinji života svoga. Ovo govorenje imade šest prilika, i to : a) Parva prilika, kako jedan redovnik bi uzet u duhu i vidi slavu nebesku i boga na pristolju i dusi blaženi, koji ga nasitiše kantanjem,

— b) Druga prilika, kako djavao kaza, koliko je velika slava (nebeska) i kako napastuje ljudi za neka izgube istu slavu, — c) Treta prilika, kako jedna redovnica posli svoje smarti ukaza se jednoj svojoj drugarici i donese joj jednu krunu od cvitja poslanu iz nebes od njihove drugarice, — d) Četvarta prilika, kako se ukaza jedna redovnica opatici svojoj posli njeje smarti i kaza joj, kako bog plaća svako najmanje dobro dilo učinjeno za ljubav njegovu bez griha, — e) Peta prilika, kako jedan redovnik, slišajući jednoga ptića, ima toliko veliko naslajenje i — f) Šesta prilika, koliko je velika slava (nebeska) i ka(ko) bi se podložio djavao tarpiti sve muke za da bi mogao viditi lice božje.

15) Govorenje svarhu parve zapovidi crikvene slišati misu sve nedilje i ostali sveci zapovidani. Ovo govorenje imade četiri prilike, i to: a) Parva prilika, kako jedan čovik, prodavši misu, obisi sam sebe, — b) Druga prilika, kako sveta misa oslobodi jednoga slugu od peći ognja gorućega, — c) Treta prilika, kako po kriposti svete mise dobivaše blago svitovno i duhovno jedan artižan, a drugi ne mogaše ništa imiti, zašto ne hti slišati mise svete, — d) Četvarta prilika, kako dva mladića putujući jedan bi ubijen od sajite, a drugi bi oslobojen po kriposti svete mise.

16) Govorenje drugo u prilike svarhu iste zapovidi, izvajeno iz Prato fiorita. Ovo govorenje imade devet prilika, i to: a) Parva prilika, kako jedan gospodin vidi svaki dan anjela dohoditi na misu jednoga redovnika i uzimati oštiju posvećenu iz ruk njegovih, a kad sagriši, očisti ga, — b) Druga prilika, kako jedan redovnik vidi, gdi mu anjeli uzeše oštiju posvećenu i poniše na nebo s velikim počtenijem, — c) Treta prilika, kako jedan redovnik govoreći misu jedan dan posumnji, jeli u oštiji istinito tilo Isusovo, — d) Četvarta prilika, kako jedan redovnik za reći misu na uskars, ostavi ga družina u Jerusolimu i pojde doma, a on obajde sveta mista i prvo njih dojde doma po milosti gospodina boga, donese ga anjeo, — e) Peta prilika, kako jedan grajanin ne hti slišati misu ni u svetac zapovidni i zato ga djavao jedan svetac baci u jamu i ubi, — f) Šesta prilika, kako se jedua duša ukaza jednomu redovniku po smarti njeje, zahvaljivajući na misah, koje bijaše za nju služio, — g) Sedma prilika u istih knjigah, kako može se razmišljati muka Isusova na misi svetoj, — h) Osma prilika, kako sveti Martin vidi diavla, gdi pisaše grisi, koje puk činjaše, kad se govoraše misa i — i) Deveta prilika, kako jedna žena slišaše

svaki dan svetu misu, a pak po smarti kaza, da nije nego tri slišala bogoljubno, a drugako bila bi osujena.

17) Govorenje u tretju nedilju korizme. Ovo govorenje imade jednu priliku, i to: Prilika, kako jedan soldat izgubi poradi griha svoje obličje i paraše (se), da je djavao.

18) Govorenje od posta aliti žežina, koje se može govoriti u svako vrime, a navlastito u vrime korizmeno.

19) Govorenje u četvartu nedelju korizme.

20) Govorenje, koje se more vazda govoriti. Ovo govorenje imade šest prilika, i to: a) Parva prilika, kako sveti Ludovik činjaše milostinju ubozim. — b) Druga prilika na istim broju, — c) Treta prilika, kako se Isus kaza u priliki ubogoga, — d) Četvarta prilika, kako jedan čovik, dokle činjaše milostinju, svaka njegova dobra napridovahu, a pokle pristade činiti milostinju s lakomijom, steče pinezi, dali sve strati na bolest, jer tako bi volja božija, koji posla anjela, da ga ozdravi čudnovato, — e) Peta prilika, kako bi jedan osujen, a lemozine ništa mu ne prudiše, zašto ih čini za tašču slavu i — f) Šesta prilika, kako djavao ne da crkvu blagosloviti, zašto bijaše s nepravednim dobitkom uzidana, a pak je ovu razčini.

21) Govorenje u nedilju petu korizme, rečenu muke.

22) Govorenje, koje se može vazda govoriti od pastira i otac, duhovno.

23) Govorenje svarhu izabranih i osujenih, koje se može vazda govoriti.

24) Govorenje u nedilju cvitnu.

25) Govorenje od svetije ispovidi, koje se može vazda govoriti i pridati k drugomu govorenju. Ovo govorenje imade šest prilika, i to: a) Parva prilika, kako bi jedna žena osujena, ne ispovidivši grih smartni, koja po smrti ukaza se hćeri i čini, da se ostavi hći oholije, a sin jigre. I mnogi se obratiše i učiniše pokoru, to slišeci, — b) Druga prilika, kako jedna žena bi zadušena od djavla, ne ispovidivši grih, i osujena, — c) Tretja prilika, kako jedan sveti pustinjač našadši u pustinji tri djavli i hoti znati od svakoga ime njihovo, — d) Četvarta prilika, kako gospodin Isukarst ukaza se jednomu mladiću, koji hodjaše za sagrišiti, a djavao ga čekaše za ubiti, — e) Peta prilika, kako jedna bludnica čineći grih bludni svojim gospodarom mnogo vrimenta do bolesti smartne, a pak se sahrani po svetoj ispovidi i — f) Šesta prilika, kako čovik i ako je veliki

grišnik i da se prigodi, da umre brez ispovidi, more se sahraniti skrušenjem i dobrom odlukom.

26) Govorenje na veliki petak. — Ovdje manjkaju listovi od 560.—575. koji su izrezani.

27) Govorenje od prisvetoga sakramenta.

28) Govorenje drugo od prisvetoga sakramenta. Ovo govorenje imade četiri prilike, i to: a) Vele lipa prilika, kako jedan biskup vidi čudne stvari od onih, koji se pričešćivahu, — b) Prilika, kako se jedan raspuknu ka i Juda, koji se nedostojno pričesti, — c) Treta prilika, kako po kriposti svetoga sakramenta jedan redovnik potopi jeretici i — d) Četvarta prilika, kako jedan čovik, budući pozna svoju ženu prid pričćenje i bi zato pokaran od gospodina boga.

29) Govorenje od ljubavi meju iskarnjimi, koje se može vazda govoriti.

30) Govorenje 2., koje se može govoriti svako vrime, kako imamo ljubiti neprijatelje naše rad velike koristi naše i prostiti jim.

31) Govorenje, koje se može vazda govoriti, kako imamo imiti pomnju od naših iskarnjih, kada vidimo, da ginu u grisih i pokarati jih.

32) Govorenje više svetoga umiljenstva, koje se može vazda govoriti.

33) Govorenje, koje se može vazda govoriti, kako bog išće grišnika, da se obrati od zla na dobro. kako učini Mariji Mandalini i mnogim ostalim, koje je prikladno govoriti na dan svete Mandaline.

34) Govorenje svarhu pričiste i vazda divice Marije, koje se može vazda govoriti.

35) Govorenje na očišćenje blažene divice Marije.

36) Govorenje, zašto dan sobotni posobito bi odabran na čast prislavne divice Marije. Ovo govorenje imade dvije prilike, i to: a) Prilika, kako jedan opaki grišnik za otvarnutje u grisih htijaše biti osujen, da li ga isprosi blažena divica Marija i — b) Kako jedna žena nepokorna, postivši jednu sobotu i govoreći zdravu Mariju, bi oslobojena na čas smarti.

Iza 36. govorenja slijede dva teološka članka, i to: a) Kako bi početak od krunice gospodinove i prislavne divice Marije i

b) Prošćenija dopušтана od svetih ocev papov svim onim, koji govorili budu krunicu. Ovaj članak imade tri prilike, i to: α) Prilika ili čudo od krunice, — β) Druga prilika ili čudo od krunice i — γ) Prilika, od kolike vridnosti jest zdrava Marija govoreći je skrušenim sarcem.

37) Govorenje od prisvetoga rozarija gospina, od koliko je velike vridnosti i koliko je vele ugodan gospodinu Isukarstu i njegovoj majki.

38) Govorenje na svetoga Frančiska, patriarka male braće. Iza toga dolazi 5 praznih listova, pa novi rukopis.

39) Govorenje od muk purgatorija aliti čistila, koje se vazda i vazdi može govoriti.

40) Govorenje drugo od muk purgatorija, koje se može vazda govoriti. Ovo govorenje imade sedam prilika, i to: a) Prilika o bogoljubnom duki, — b) O redovniku, komu je biskup zabranio mise služiti, jer ih je služio za mrtve, — c) O majci, koja je plakala za mrtvim sinom, — d) O pobožnom vojniku, koji se je molio na cimiteru, — e) O redovniku, koji je samo jedan sat kušao muke u purgatoriju, — f) Jedan trpljaše velike muke u purgatoriju, zašto nepomnjivo govoraše oficij i — g) Sv. Mikulu od Telentina moli jedna duša, da služi mise za mrtve.

41) Govorenje od smarti, koje se može vazda i vazdi govoriti.

42) Govorenje od muk paklenih, koje se može vazda govoriti. Ovo govorenje imade jednu priliku, i to: Prilika od osuđenih i blaženih.

43) Govorenje od strašnoga suda općenoga, koje se može vazda govoriti.

44) Govorenje drugo od suda općenoga, kojè se može vazda i vazdi govoriti.

45) Govorenje na dan porojenja gospodina Isukarsta, prozvano naški Božić.

46) Na dan obrizovanja gospodinova ali na mlado lito govorenje.

47) Govorenje na dan epifanije.

Ovo je djelo pisac dovršio mjeseca siječnja 1725 Košto pokazuje ova zaglavna bilješka: „Konac aliti svarha parvoga dila ovih knjiga, koji bijah počeo godišta gospodinova 1724., stojeći u Zadru u mostiri svetoga Ivana Karstitelja pri citadeli,

a dospih ga godišta 1725. miseca jenuara. I budući počelo sveto lito, u koje karšćani imaju mnoga dobra duhovna učiniti, a ja ne uzmankah ovi parvi moj trud svaršiti, u kom sam ima ne samo trud, da li i niku tešku bolest, od koje dade gospodin, da ozdravih, sad stojeći na Školjiću i počeh pisati drugi dil, koji će biti od nauka i uvižbanja redovničkoga.

Drugi dio ovoga djela imade naslov: „Jedan dil nauka karšćanskoga i koristno uvižbanje za žakni, koji se žele dobro zaminati za prijeti redi sveti i za redovnici mladiji, koji jišču zaminati se za parokije ali kapelanije i za ispovidnici, koji išću imiti oblast od svete ispovidi.“

Ovaj dio je obrađen u pitanjima (upitavanjima) i odgovorima, a radi o ovim predmetima: Nauk od parvoga sakramenta, to jest od karsta, — Od onoga, koji karsti, i misli, koju ima imiti, — Od sakramenta krizme, — Od sakramenta reda, — Od oficija, — od reda sv. mise, — Nauk za onih, koji išću biti parokijani, kapelani i ispovidnici, — Od pokore, — Od grihov, — od skrušenja, parvoga dila pokore, — Od skrušenja nedospivena, — Od sakramenta pokore ali ispovidi drugi dio, od materije bližnje, — Od zadovoljna učinjenja, tretoga dila pokore, — Od ispovidnikov u općeno, — Od upitanja po ispovidi, — Od forme odrišenja, — Od onih, koji bi umrli u proklēstvu, — Način za odrišiti od obustavljenja i opovidi, — Od zavez crkvenih, — Od kazni sahranjenih u buli večere gospodinove, — Od kazni sahranjenih prisvitlomu gospodinu Vincencu Zmajeviću, arhibiskupu zašarskomu na 1725. (20 kazni), — Od nikih prigod više proklēstva, — Od obustavljenja, — Od bezredja, što Latin zove iregularitad, — Istumačenje nikuliko stvari više nauka karšćanskoga, — Od parvoga člana vire temeljite, — Od dvanajst člani svete vire, — Razgovor i nauk više deset zapovidih, — Od parve zapovidi božije, — Od poklonjenja, koje se čini svetomu križu i ostalim prilikam Isukarstovim, blažene divice Marije i ostalim svetim, — Od psovanja, koje se čini suprotivu bogu i njegovim svetim, — Od gnanjavac i srićavac i ostalih, koji sagrišuju prama ovoj parvoj zapovidi gospodina boga, — Od sanj spavajućih, — Od viščic i čarnic i ki jim viruju i od njih svita i pomoći išću, koji sagrišuju u ovoj parvoj zapovidi gospodina boga, — Istumačenje druge zapovidi božije, — Od zavita, — Istumačenje trete zapovidi božije, — Istumačenje četvarte zapovidi božije, — Od onoga, što je dužan otac sinovom, muž ženi, žena mužu i

oci i matere čeljadi svojoj, — Istumačenje pete i šeste zapovidi božje, — Od sakramenta matrimonija alitvam ženidbe. — Djelo je nedovršeno.

II. Zarcalo od jistine med carkve istočne i zapadne po gospodinu don Karsti Pečiću Pejunskomu, a sada prepisano čisto i razborito iz sarpskoga u slovinski po p. o. f. Marku Kuzmićeviću Zadraninu, tretoga reda s. o. Frančiska.

Ovo je djelo posvetio pisac zadarskomu nadbiskupu Vincencu Zmajeviću. Napisao je ovo djelo na školjiću Galevcu pod Zadrom god. 1730. Iza toga slijedi predgovor „Štiocu razboritomu“.

Krsto Pejkić rodio se je u Čiprovcu u Bugarskoj. Bio je apoštolski misionar, kanonik stolne crkve u Pečuhu i opat sv. Jurja od Csanáda. Pisao je i latinskim jezikom, kao: Mahometanus dogmaticae et catecheticae in lege Christi, alcorano suffragante, instructus. Tyrnaviae 1717.; — Speculum veritatis (Prijevod gore spomenutoga hrv. djela). Venetiis 1725. i Concordia orthodox. patrum oriental. et occid. in eadem veritate de spiritus s. processione, Tyrnaviae 1730. — Pejkićevo latinsko djelo „Speculum veritatis“ nije doslovni prijevod hrvatskoga originala već je mjestimice znatno prošireno.

v. Hrvatska glagolska djela fra Antona Juranića. Fra Anton Juranić rodio se je u Baški na otoku Krku god. 1719. Porijetlom je njegova porodica iz Bosne, odakle je pribjegli u 16. vijeku pred Turcima najprije u kneževinu Poljice, a odanle na otok Krk. Škole je učio što kod kuće, gdje su uzdržavale u to vrijeme škole već razne bratovštine, što pak u samostanu sv. Franje na otoku Rabu, gdje je stupio u red sv. Franje, što u Zadru, gdje je bio zaređen u svećenike.

Kao Franjevac trećoredac živio je isprva što u Rabu što u Zadru, dok nije godine 1743. postao vikarom i župnikom u samostanu sv. Marije od Milosti na Prviću. Iza toga bio je redodržavni vijećnik i starješina u samostanu sv. Franje na otoku Rabu i redodržavni tajnik oca Petra Bolmarčića. God. 1756. bi jednoglasno izabran redodržavnikom na zboru u samostanu sv. Marije Mandalene, kojemu je predsjedao otac Ignacij Žic kao redovrhovni povjerenik. Osim ovoga puta bio je još četiri put izabran redodržavnim poglavarom, koliko puta nije bio nijedan drugi izabran, pored toga ga izabraše dva puta svojim povjerenikom. Nadalje je pribivao četiri puta redovr-

hovnim zborovima u Italiji, jedanput kao tajnik oca Petra štioća Bolmarčića, dvaputa kao redodržavnik, a četiri put kao bivši apoštolski redodržavnik. Redovrhovnim vijećnikom izabran bi 29. lipnja 1772.

Vršeci razne službe i časti u svojoj redodržavi, stekao si je za nju velikih zasluga. Stoga su mu i razni biskupi povjeravali razne službe i poslove, tako je bio župnikom, propovijednikom i ispovijednikom svećenstva i koludrica. Osim toga priređivao je duhovne vježbe za svećenstvo i koludrice košto i obavljao sveta poslanstva u raznim mjestima. Najviše si je za sluga stekao, kada je posredovao kod mletačke vlade i vijeća protiv naredaba od god. 1767., koje su radile o dokinuću nekih franjevačkih samostana. On ne samo da je obranio sve samostane svoje redodržave, već je dobio od samoga tadanjega dužda Pavla Reniera zapušteni samostan sv. Franje Konventualaca, da može u njega primati novake košto još u dva druga samostana na otoku Krku, dapače ishodio je isto dopuštenje i za sve samostane dalmatinske redodržave. On je znao odvrnuti i krčkoga biskupa Diodota Divnića (od god. 1778.—1788.) od njegove nakane, da sa imetkom samostana glavotočkoga i sv. Mandaljene na Dubašnici podigne sjemenište.

Svojim radom košto i znanjem i općenitim ugledom svratio je na sebe pozornost mletačke vlade i samoga pape, tako je bio imenovan god 1765. od mletačkoga vijeća (dei riformatori dello studio di Padova) javnim pregledateljem (revisore pubblico) starih slavenskih i hrvatskih knjiga, a ispravom vijeća (dell' inquisizione del s. uffizio di Venezia) savjetnikom (consultore), dapače god. 1788. dobi od pape Pija VI. čast i naslov apoštolskoga generala. Baš radi tih časti putovao je češće u Mletke i u Rim. Kada je boravio kod kuće, živio je najviše u samostanima na otoku Rabu ili Zadru. U Zadru je mnogo radio oko poljepšanja crkve sv. Ivana. Umr'o je u osamdesetoj godini 17. prosinca 1799, u samostanu sv. Franje na otoku Rabu.

Pored velikih zasluga, što si ih je Juranić stekao za svoj red, stekao si je zasluga i za hrvatsku glagolsku knjigu. Prije svega dao je urediti glagolsku tiskaru u Mlecima, gdje je dao štampati: 1. Glagolski psaltir (slaveno-hrvatskim jezikom,) 1763., 2. Kanoničke tablice (Sacrum convivium, — slav.-hrv.) 1764., 3. Molitvi prežde i poslie mise glagoljemijê iz misala rimskago, inêh že mêst izvedene, ninja že iz latinskago na slavinski jezik privedene (slav.-hrv.) 1765. U Rimu je dao štampati još ova djela:

4. Misa za umrvšeje ili mrtvački misal 1767., 5. U društvu sa biskupom Ivanom Petrom Gocinićem (Galzigna) priredi novo izdanje časoslova i izda ga god. 1771., 6. U društvu sa istim biskupom prevede kao dodatak svoga izdanja Časoslova: Čini svetih glagoljemih v nêkih mêstêh (t. j. službe za svece, koji se štuju u nekim mjestima, — slav.-hrv.) i izda god. 1771., 7. Regula tretoga reda s. o. Frančiška za provinciju od Dalmacije na slavu Isusa i Marije prenesena iz talijanskoga na jezik slavinski po m. p. ocu fra Antonu Juraniću, pridajući nike molitve 1788. (hrv.) i 8. Nauk krstjanski u kratko istumačen za lakše uvižbati dicu ponovljen i u kratje složen po naredbi prisv. Ant. Belglave, prvo biskupa od Zanta, zatim od Korčule, a onda biskupa od Trogira 1789. (latinicom, hrv.)

z. Djela hrvatskih protestanata i to:

α) Jedni kratki razumni nauci najpotrebnejji i prudnejji artikuli ali deli stare prave vere krstijanske. U Tubingi 1562., štampano u 1000 primjeraka. Ovo je djelo izvadak iz Melanchtonova djela *Loci communes* ili *theologici*. Prvotno ga je preveo na slovenski jezik Primuš Truber, a iz slovenskoga preveli su ga na hrvatski jezik Anton Dalmatin i Stipan Istrijanin. Cijelo se djelo dijeli u 62. poglavlja.

β) Artikuli ili deli prave stare krstijanske vere is svetoga pisma redom postavljeni na kratko razumno složeni, stlmačeni sada v novič iz latinskoga, nemškoga i kranjskoga jezika na hrvatski verno stlmačeni po Antonu Dalmatinu i Stefanu Istrijanu. U Tubingi 1562. štampano u 1000 primjeraka. Na posljednjem se listu nalaze slike Antona Dalmatina i Stipana Istrijana Konzula. Ovo je djelo izvadak iz poznate „*Confessio augustana*“ sa dodacima iz drugih vjeroispovijesti. Prevedeno je iz slovenske knjige Primuša Trubera.

Posvećeno je to djelo Presvitlimj visokorojenim hercegom i gospodarom gospodinu Ivanu Frideriku srednjemu i gospodinu Ivanu Bilelmu, bratoma, hercegom Saksonije, knezom Turingije i Marhi, a predgovor je namijenjen: Vsim dobrim i bogoljubnim slabim i moćnim u veri krstijanom v Dalmaciji, v Hrvatih i va vsih inih kogagodire slovenskoga jazika stranah ili zemljah . . . milost, mir i vsako dobro od boga po Isuhristu prosimo.

γ) *Beneficium Christi*, govorenje ve le prud-
no. U Tubingi 1563., štampano u 500 primjeraka. Djelo su
ovo preveli iz talijanskoga djela: „Trattato utilissimo del be-
neficio di Giesù Christo crocifisso verso i Christiani. Venetiis
apud Bernardinum de Bindonis 1543.“ Anton Dalmatin i Stipan
Istrijanin.

δ) Spovid i spoznanjê prave karstjanske vire, ka je pre-
zmožnomu cesaru Karlu petomu, riskoga orsaga ploditelju u
spravišću va Augusti zručena u godišću Isukrsta 1530., sada
najprvo iz latiskoga i nimškoga jazika va hrvatski po A. Dal-
matinu i S. Istrijaninu istlmačena. U Tubingi 1564., štampano u
400 primjeraka.

ε) Brama augustanske spovedi, apologia imenovana, verno
stlmačena iz latinskoga jazika na hrvatski po Antonu Dalmatinu
i Stipanu Istrijaninu. U Tubingi 1564., štampano u 400 primje-
raka. Predgovor tomu djelu napisao je Filip Melanchton.

C) Neka manje poznata ili manja bogoslovna i
čudoredna djela.

Takova su nam se sačuvala:

a) Otjerêiskago oficija skaz. Rukopis se ovoga
djela nalazi u gradskoj knjižnici u Sieni u Italiji. Na taj je
rukopis upozorio prof. F. Pastrnek 1910., koji je dobio četiri foto-
grafska snimka iz ovoga rukopisa, koje je priredio Englez Mr.
Conybeare. Rukopis zaprema 59 listova, a košto već sam naslov
pokazuje govori o službi svećeničkoj. Pastrnek ga je uvrstio u
prvu polovicu 15 vijeka.

b) Dubašnička bilježnica čuva se u arhivu Jugosl.
akademije pod signaturom ill. a. 1. Sadržaj joj je većinom bo-
goslovni, premda imade i drugoga sadržaja, n. pr. raznih ljekar-
skih recepata, kao za „kamik“, koji glasi: „Vazmi lupimki od
lišnjaki, ter stalci va jednom moltari jako se na prah i prosij
i stavi va jedan mali lončić i priloži žafrana, koliko moreš
vazeti trikrat u trih prsteh i nalêj belim vinom, ter pristavi ka
ognju, da vre, i nalij do devet krat i odmičuć 9 krat i pij
zrnišavši do devet krat na tašće i hoće ti vas vam priti po
malo“. Većina je sadržaja bogoslovna. Mjestimice pisana je i
latinicom. Sadržaje: Ča se ima obsluživati va vrime posvećenja
od mise; — za isprositi dobru smrt; — blagodarenje po misi;
— trih otrok pesan va peći da pojemo, ku pojahu prepo-
dobni v peći ogajnoj (dva puta pjesma o istom predmetu, ali
svaki put drukčije), molitva sv. Tome iz Akvina (samo naslov),